

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับสาธารณรัฐประชาชนจีนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ญี่ปุ่นกับจีน¹ ได้มีความสัมพันธ์ต่อกันมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ แต่จากเหตุการณ์ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ญี่ปุ่นทำสงครามกับจีน ตลอดจนความเสียหายที่ฝ่ายจีนได้รับจากสงครามนั้น ทำให้จีนไม่ค่อยไว้วางใจญี่ปุ่นและยังมีความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ต่อญี่ปุ่นตลอดมา² ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสองอย่างเป็นทางการ จึงหยุดชะงักลงชั่วระยะเวลาหนึ่ง (พ.ศ. 2492 - 2514)³ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของประเทศทั้งสองยังคงดำเนินไปอย่างมีขีดจำกัด⁴

ในการศึกษาประวัติความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีน มีประเด็นสำคัญที่น่าจะนำมาพิจารณาศึกษา 3 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ ประเด็นแรก ศึกษาความสัมพันธ์ทางการเมืองและการทูตระหว่างประเทศทั้งสองว่ามีพฤติกรรมอย่างไร ประเด็นที่สอง ศึกษาความสัมพันธ์ทางการค้าว่ามีอัตราในทางที่เพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างไรและเพราะเหตุใด และประเด็นสุดท้าย

¹"จีน" ทุกคำที่ใช้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้หมายถึง สาธารณรัฐประชาชนจีน ส่วนจีนคณะชาติหรือสาธารณรัฐจีน จะเรียกเพียง "ไต้หวัน" เพื่อให้เป็นไปตามมติขององค์การสหประชาชาติที่ให้การรับรองสาธารณรัฐประชาชนจีนแทนจีนคณะชาติ เมื่อเดือนตุลาคม 2514

²สังเกตได้จากคำประกาศของโจวเอินไหลเมื่อเดือนกรกฎาคม 2498 โปรดอ่านเขียน อธิระวิทย์, ระบบการปกครองของญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2511), หน้า 102 และหลักการ 4 ประการของโจวเอินไหล ใน เสน่ห์ จามริก (แปล), จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นปัจจุบันระบบวงใหญ่ลัทธิเหมาเอเซียบูรพา (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 76.

³Marius B. Jansen, Japan and China: from War to Peace, 1894 - 1972 (Chicago: Rand McNally College, 1974), pp. 516-32.

⁴Japan Socialist Party, Japan Socialist Review 128(March 1967), pp. 34-38.

ศึกษาการฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างญี่ปุ่นกับจีนในปี พ.ศ. 2515 ว่าประสบความสำเร็จ เพราะเหตุใด เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์แรงผลักดันที่ทำให้ญี่ปุ่นสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนในปี พ.ศ. 2515 ในบทถัด ๆ ไป

ความสัมพันธ์ทางการเมืองและการทูต

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศจีนได้เกิดสงครามกลางเมืองครั้งใหญ่ ระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์จีน ซึ่งมี เหมา เจ๋อ ตุง เป็นผู้นำ กับรัฐบาลพรรคก๊กมินตั๋ง ซึ่งมี เจียง ไค เช็ก เป็นผู้นำ ผลของสงครามครั้งนี้ ฝ่าย เหมา เจ๋อ ตุง เป็นผู้ชนะ และทำให้ประเทศจีนกลายเป็น 2 ประเทศ คือ สาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งมีรัฐบาลอยู่ที่ กรุงปักกิ่ง มีระบบการเมืองการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ และสาธารณรัฐจีน หรือจีนคณะชาติ มีรัฐบาลอยู่ที่กรุงไทเปบนเกาะไต้หวัน และมีการปกครองแบบประชาธิปไตย⁵ การที่ประเทศจีน แบ่งออกเป็น 2 ประเทศ เป็นไปตามกระแสการเมืองระหว่างประเทศในขณะนั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁵เขียน อีระวิทย์, การเมืองและการปกครองของสาธารณรัฐประชาชนจีน

(กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กราฟิคอาร์ค, 2519), หน้า 39-43.

กระแสของการเมืองระหว่างประเทศที่ว่าเป็นคือ เกิดความขัดแย้งระหว่างสหรัฐอเมริกา กับสหภาพโซเวียต จนกลายเป็นสงครามเย็นแพร่ขยายความตึงเครียดไปทั่วทุกมุมโลก⁶ ทำให้ประเทศต่าง ๆ มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายออกเป็นกลุ่มประเทศ เสรีกับกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ โดยที่กลุ่มประเทศเสรีมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ และกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์มีสหภาพโซเวียตเป็นผู้นำ ดังนั้น ย่อมแน่นอนว่า เมื่อประเทศจีนแบ่งออกเป็น 2 ประเทศ จีนแผ่นดินใหญ่ ย่อมอยู่ข้างสหภาพโซเวียต และได้หันอยู่ข้างสหรัฐอเมริกา

การที่เกิดสงครามเย็นขึ้นนี้น่าจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองและการทูตระหว่างญี่ปุ่นกับจีนในทางที่เป็นปรปักษ์ต่อกัน คือ มีความสัมพันธ์ทางการเมือง ในแบบไม่เป็นมิตรที่ติดต่อกันและไม่มีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสอง เหตุผลที่น่าจะมาพิจารณามีดังต่อไปนี้

ประการแรก การที่สหรัฐอเมริกาช่วยเหลือญี่ปุ่นในการฟื้นฟูประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ย่อมทำให้จีนมีความเห็นว่า ญี่ปุ่น เป็นผู้ดำเนินรอยตามสหรัฐอเมริกา

⁶สงครามเย็น เป็นศัพท์ที่แสดงถึงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการเมืองและการทหารของสหรัฐอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งต้องการป้องกันภัยอันเกิดจากระบอบของลัทธิคอมมิวนิสต์ ยุทธศาสตร์ของสงครามเย็นในระยะแรกออกมาในรูปของการปิดล้อมโซเวียต ต่อมาเปลี่ยนเป็นการปิดล้อมจีน ภายใต้นโยบายอยู่ร่วมอย่างสันติกับสหภาพโซเวียต ขณะเดียวกันก็ทำการปราบปรามขบวนการเคลื่อนไหวปลดปล่อยประชาชนชาติในประเทศต่าง ๆ ปัจจุบันยุทธศาสตร์ของสงครามเย็นเปลี่ยนมา เป็นอยู่ร่วมอย่างสันติกับจีน และรักษาดุลอำนาจทางทหารกับสหภาพโซเวียต ซึ่งมีผลต่อการชักนำ ทำให้ญี่ปุ่นสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน โปรดอ่าน C.L. Sulzberger, The Coldest War: Russia's Game in China (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1974), Akira Iriye, The Cold War in Asia: A Historical Introduction (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1974), and John Lewis, The United States and the Origins of the Cold War, 1941 - 1947 (New York: Columbia University Press, 1972).

ผู้ซึ่งมีอุดมการณ์ทางการเมืองตรงกันข้ามกับตน จึงเท่ากับว่าญี่ปุ่นและจีนอยู่คนละฝ่ายกันในสงครามเย็น

ประการที่สอง เมื่อเกิดสงครามเกาหลีขึ้นในปี พ.ศ. 2493 สหรัฐอเมริกาได้ใช้ประเทศญี่ปุ่นเป็นฐานปฏิบัติการของกองทัพสหประชาชาติ⁷ ในการทำสงครามกับเกาหลีเหนือและจีน สหรัฐได้แสดงท่าทีอย่างค่อนข้างชัดเจน ในอันที่จะสร้างญี่ปุ่นให้เป็นประเทศอันแข็งแกร่งเพื่อต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ ทั้งจีนและสหภาพโซเวียตจึงมีความหวาดระแวงญี่ปุ่นมากขึ้น

ประการที่สาม สหรัฐอเมริกามีให้ญี่ปุ่นยอมรับรายชื้อสินค้าที่ถูกห้ามมิให้ซื้อขายกับจีนในปี พ.ศ. 2494⁸ โดยอ้างว่าญี่ปุ่นกำลังได้รับผลประโยชน์จากสงคราม เกาหลียิ่งกว่าประเทศอื่นใดทั้งหมด ญี่ปุ่นจึงน่าจะสูญเสียน้อยกว่า ถ้าปิดล้อมทางการค้าขายกับจีน⁹ ซึ่งนำความไม่พอใจมาสู่จีน

ประการสุดท้าย สหรัฐอเมริกาและประเทศสัมพันธมิตรอื่น ๆ ได้ร่วมกันลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพกับญี่ปุ่น เพื่อยุติการยึดครองและให้เอกราชญี่ปุ่นที่นครซานฟรานซิสโก

⁷ สงครามเกาหลีเกิดขึ้นในระหว่าง เดือนมิถุนายน 2493 ถึง เดือนกรกฎาคม 2496 เป็นสงครามขนาดใหญ่ระหว่าง เกาหลีเหนือกับ เกาหลีใต้ สงครามครั้งนี้สหรัฐอเมริกาได้ระดมทหารอเมริกันถึง 600,000 คน ทหารเกาหลีได้อีก 2,000,000 คน ร่วมกับทหารพันธมิตรอีก 15 ประเทศ ภายใต้การบัญชาการของทหารอเมริกัน ในนามของกองทัพสหประชาชาติ ส่วนจีนได้ระดมทหารอาสาสมัครชาวจีนมาช่วยประชาชน เกาหลี เหนือรบกับสหรัฐอเมริกา ผลสุดท้ายได้มีการเซ็นสัญญาสงบศึก: โปรดอ่าน Kim Dhum-Kon, The Korean War (Seoul: Kwangmyong, 1973).

⁸ การปิดล้อมการค้าขายกับจีนกระทำโดยไม่ให้ค้าขายสินค้า 60 รายการกับจีน และตั้งภาษีกีดกันสินค้าจีนอีก 31 รายการ การปิดล้อมนี้ดำเนินมาจนถึง พ.ศ. 2515 โปรดอ่าน Japan Economic Journal 10(February 1972), p. 20.

⁹ Haruhiro Fukui, Party in Power (Berkeley: University of California Press, 1970), p. 228.

เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2494 โดยที่จีนและไต้หวันไม่ได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุมในครั้งนี้ด้วย¹⁰ ทั้ง ๆ ที่จีนเป็นคู่สงครามที่สำคัญอย่างยิ่งของญี่ปุ่น สหภาพโซเวียตพยายามประท้วงสหรัฐอเมริกาในเรื่องนี้ แต่ไม่เกิดผลอะไรขึ้นมา¹¹ ต่อมาญี่ปุ่นได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาสัมพันธไมตรีกับสหรัฐอเมริกา ซึ่งเท่ากับเป็นการเพิ่มความขัดแย้งระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีน และสหภาพโซเวียตมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียต ที่ได้นำความไม่สบายใจมาสู่สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นก็มีเหมือนกัน คือ ในปี พ.ศ. 2493 จีนและสหภาพโซเวียตได้ลงนามในสัญญามิตรภาพ พันธมิตรและความช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นเวลา 30 ปี¹²

สำหรับญี่ปุ่นนั้นประสบปัญหายุ่งยากใจอยู่ไม่น้อยเกี่ยวกับปัญหาสองจีน กล่าวคือ ญี่ปุ่นไม่อาจจะตัดสินใจโดยฉับพลันว่า ควรจะรับรองรัฐบาลจีนไต้หวันหรือรัฐบาลจีนปักกิ่ง เป็นรัฐบาลที่ชอบธรรม ในที่สุดรัฐบาลญี่ปุ่นซึ่งมี นายชิเกรุ โยชิคะ เป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้นได้เลือกทำสนธิสัญญาสันติภาพกับรัฐบาลจีนไต้หวัน เป็นเอกเทศ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2495 แต่สนธิสัญญา

¹⁰Harold C. Hinton, Communist China in World Politics (Chicago: Houghton-Mifflin, 1976), p. 372.

¹¹เมื่อจีนไม่ยอมรับรัฐสนธิสัญญาที่กระทำกัน ณ นครซานฟรานซิสโก หรือสนธิสัญญาสันติภาพที่ญี่ปุ่นทำกับไต้หวันอย่างเป็นทางการ เป็นเอกเทศ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2495 สภาพสงครามระหว่างประเทศทั้งสองน่าจะยังคงอยู่ตามทฤษฎี โจวเอินไหล ก็ได้เคยประกาศในเดือนกรกฎาคม 2498 ว่า "จีนขอสงวนสิทธิ์ที่จะเรียกร้องเอาค่าปฏิกรรมสงครามจากญี่ปุ่น เพื่อที่จะชดเชยชาวจีนผู้ซึ่งไม่สามารถลืมหายความสูญเสียและภัยที่ได้รับจากน้ำมือของเหล่าทหารญี่ปุ่น" และรัฐบาลญี่ปุ่นยังคงมีความกังวลในเรื่องนี้อยู่มาก โปรดอ่าน Morinosuke Kajima, A Brief Diplomatic History of Modern Japan (Tokyo: Charles E. Tuttle, 1970), p. 148.

¹²Max Beloff, Soviet Policy in the Far East, 1944 - 1951 (Fair Lawn, N.J.: Oxford University Press, 1953), pp. 258-307. และ จุลชีพ ชินวรรโณ, "นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีน: อดีตถึงปัจจุบัน," เอเชียปริทัศน์ 4 (กรกฎาคม - กันยายน 2523), หน้า 86.

ฉบับนี้มีขอบเขตจำกัด ดังที่นายโยชิคะ โคกล่าวถึงสนธิสัญญาที่จะมีการลงนามกันในสาส์นที่มีถึง นายจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส รัฐมนตรีต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา ในวันที่ 24 ธันวาคม 2494 ว่า ข้อกำหนดในสนธิสัญญาที่จะลงนามกันระหว่างญี่ปุ่นกับรัฐบาลจีนคณะชาติใช้กับอาณาบริเวณที่ครอบครองอยู่แล้วกับบริเวณที่มีการครอบครองในอนาคตโดยรัฐบาลจีนคณะชาติเท่านั้น¹³

ท่าทีของญี่ปุ่น เช่นนี้อธิบายได้ไม่ยากนัก เนื่องจากญี่ปุ่นยังจำเป็นต้องพึ่งพิงสหรัฐอเมริกาต่อไป เมื่อสหรัฐอเมริกาดำเนินนโยบาย "จีนเดียว" (One China Policy) ญี่ปุ่นจึงจำเป็นต้องดำเนินตามนโยบายจีนเดียวตามสหรัฐอเมริกาไปด้วย¹⁴ การที่ญี่ปุ่นต้องพึ่งพิงสหรัฐอเมริกาได้หมายความว่าญี่ปุ่นรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเพียงอย่างเดียว เพราะความช่วยเหลือของ GARIOA และ EROA¹⁵ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2488 - 2495 หลังจากนั้น ญี่ปุ่นได้พึ่งพิงสหรัฐอเมริกาต่อไป โดยแสวงหาผลประโยชน์จากสงครามเกาหลี ในรูปของการที่สหรัฐอเมริกาได้สั่งซื้อสินค้าจากญี่ปุ่นเพื่อใช้ในสงครามเกาหลี ซึ่งเรียกว่า รายรับด้านการสั่งซื้อสินค้าจากสหรัฐอเมริกา (โปรดดูตารางที่ 1) สินค้าเพื่อการนี้มีตั้งแต่ เครื่องนุ่งห่ม ผ้าฝ้าย ผ้าไหม รถบรรทุก รถไฟ รถยนต์ระเบิด รถบรรทุกน้ำมัน เครื่องบิน และเหล็ก ซึ่งทำให้ญี่ปุ่นต้องสั่งซื้อเครื่องจักรและวัตถุดิบจากสหรัฐอเมริกามากขึ้น รวมทั้งการขยาย

¹³U.S. Department of State, Bulletin 26(January 1951), p. 120., and Peter G. Mueller and Douglas A. Ross, China and Japan: Emerging Global Powers (New York: Praeger Publishers, 1975), p. 116.

¹⁴Lawrence Olson, Japan in Post War Asia (London: Pall Neil, 1970), p. 75.

¹⁵Government and Relief in Occupied Areas (GARIOA) และ Economic Rehabililation in Occupied Areas (EROA) เป็นโครงการช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาที่ให้แก่ญี่ปุ่นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โปรดอ่านรายละเอียดใน Haruhiro Fukui, "Economic Planning in Postwar Japan: A Case Study in Policy Making," Asian Survey 12(April 1972), pp. 329-30.

การกู้ยืมทุนและการนำเทคโนโลยีใหม่ ๆ จากสหรัฐอเมริกา เข้ามาพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก
ภายในประเทศ

ตารางที่ 1 ความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อญี่ปุ่น (2489 - 2500)

(ล้านดอลลาร์)

ปี พ.ศ.	จำนวนสินค้าเข้า ทั้งหมดของญี่ปุ่น	สินค้าประเภท ช่วยเหลือจาก สหรัฐอเมริกา	รายรับด้านการสั่งซื้อสินค้า จากสหรัฐอเมริกา
2489	306	193	-
2490	524	404	-
2491	684	461	-
2492	905	535	-
2493	974	361	-
2494	2,075	157	575
2495	2,028	5	832
2496	2,410	-	809
2497	2,399	-	596
2498	2,471	-	557
2499	3,330	-	595
2500	4,283	-	549

ที่มา: ทบวงวางแผนเศรษฐกิจ, สมุดปกขาวเศรษฐกิจ อ้างใน สุจินัย ภรณวลัย,
โครงสร้างเศรษฐกิจญี่ปุ่น (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
2523), หน้า 24.

นอกจากนั้นญี่ปุ่นยังต้องพึ่งพิงองค์การกองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ IMF
หลังจากนโยบายของคอร์ดจ ซึ่งออกมาในเดือนมกราคม 2492 โดยมีเนื้อหาสำคัญที่กำหนด
อัตราแลกเปลี่ยน 1 ดอลลาร์ เท่ากับ 360 เยน ให้มีการปฏิรูประบบการเก็บภาษีใหม่

และให้บรรเทาเงินเพื่อหลังสงคราม¹⁶ ญี่ปุ่นได้ตอบสนองนโยบายเศรษฐกิจของคอร์ดจ โดยการออก "กฎหมายควบคุมการค้าและการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ" (2492) และ "กฎหมายเกี่ยวกับการลงทุนจากต่างประเทศ" (2493) กฎหมายทั้งสองฉบับนี้มีผลในการกระตุ้นและคุ้มครองการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศและปรับดุลชำระเงินระหว่างประเทศ ให้ดีขึ้น ในเดือนสิงหาคม 2495 ญี่ปุ่นได้เข้าเป็นสมาชิกของ IMF¹⁷ และในอีก 2 ปีต่อมา ก็ได้เข้าเป็นสมาชิกของ GATT¹⁸

การที่ญี่ปุ่นต้องพึ่งพิงทางเศรษฐกิจต่อสหรัฐอเมริกา ได้นำไปสู่การพึ่งพิงทางการเมือง และการทหาร กล่าวคือ การพึ่งพิงทางการเมืองกระทำโดย นายพลแมคอาเธอร์ ได้มีคำสั่ง ปฏิรูปให้ญี่ปุ่นเป็นประชาธิปไตย โดยการสลายกลุ่มไฉบัทซึ (Zaibutsu) การปฏิรูปที่ดินเพื่อ

¹⁶ เจ. คอร์ดจ เป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของกองบัญชาการสัมพันธมิตรที่ยึดครอง ญี่ปุ่นหลังสงคราม

¹⁷ IMF (International Monetary Fund) เป็นองค์การกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ตั้งขึ้นภายใต้สนธิสัญญาเบรตัมวูด เมื่อปี พ.ศ. 2487 มีสหรัฐอเมริกา เป็นศูนย์กลาง มีเป้าหมายสำคัญ 5 ประการ คือ 1) กระตุ้นความร่วมมือทางการเงินระหว่างประเทศ 2) ขยายการค้า 3) ทำให้การแลกเปลี่ยนเงินตรามีเสถียรภาพ 4) ให้เงินดอลลาร์ระยะสั้น และ 5) ยกเลิกการจำกัดการแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศ ประเทศที่เข้าเป็นสมาชิกของ IMF ก็เท่ากับว่าเงินตราสกุลของประเทศนั้นต้องขึ้นต่อเงินดอลลาร์สหรัฐอเมริกาทั้งสิ้น โดยมีพื้นฐานอยู่ที่การแลกเปลี่ยนคงที่ระหว่างดอลลาร์กับทองคำ ในปี พ.ศ. 2517 ได้มีการประกาศยกเลิกการแลกเปลี่ยนคงที่นี้ ทำให้การแลกเปลี่ยนลอยตัว การผูกขาดสกุลเงินตราเข้ากับดอลลาร์จึงสลายตัวไปโดยปริยาย โปรดอ่าน Morinosuke Kajima, Modern Japan's Foreign Policy (Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1969), pp. 248-250.

¹⁸ ข้อตกลงทั่วไปเกี่ยวกับภาษีและการค้า (GATT หรือ General Agreement on Tariffs and Trade)

ช่วยชวามาให้มีที่ดินทำกินและแก้ไขรัฐธรรมนูญ¹⁹ และในที่สุดนโยบายทำให้เป็นประชาธิปไตยของกองบัญชาการสัมพันธมิตรก็ได้สร้างหลังประชาธิปไตยในญี่ปุ่นให้เติบโตและเข้มแข็งอย่างมาก²⁰ ส่วนการพึ่งพิงทางทหารนั้น ญี่ปุ่นได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญารักษามันคงร่วมกันกับสหรัฐอเมริกา (Japan-United States Security Treaty) เมื่อเดือนกันยายน 2494 สนธิสัญญาดังนี้มี เนื้อหาให้ญี่ปุ่น เป็นพันธมิตรแบบพึ่งพิงทางทหารต่อสหรัฐอเมริกา โดยอนุญาตให้สหรัฐอเมริกาตั้งฐานทัพในญี่ปุ่นได้ ต่อมาสัญญาดังนี้ได้มีการแก้ไขใหม่ในเดือนมิถุนายน 2503 เพราะเกิดวิกฤติการณ์ทางการเมืองครั้งใหญ่ที่สุด คือ มีการเดินขบวนประท้วงตามถนนต่าง ๆ และการจลาจล เนื่องจากไม่พอใจสหรัฐอเมริกาที่ยังคงมีกำลังทหารปราบปรามภายในญี่ปุ่น และหลังจากการให้สัตยาบันสนธิสัญญาที่แก้ไขแล้ว เหตุการณ์วุ่นวายต่าง ๆ ก็สงบลง ญี่ปุ่นจึงสามารถเสริมกำลังป้องกันประเทศได้เพิ่มขึ้น สนธิสัญญาดังแก้ไขนี้ใช้มาจนถึงปัจจุบัน²¹

ด้วยเหตุเหล่านี้เอง ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2493 - 2503 จีนจึงแสดงท่าทีที่ไม่ค่อยเป็นมิตรกับญี่ปุ่น โดยจีนยืนกรานไม่ยอม เปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับญี่ปุ่น คราบโคที่ญี่ปุ่นยังคงตกอยู่ใต้อิทธิพลของสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตามจีนมิได้ปิดกั้นทางแห่งมิตรภาพสำหรับญี่ปุ่นทุกทาง ผู้นำของจีนมักจะกล่าวอย่างไม่เป็นทางการอยู่บ่อย ๆ ว่า จีนไม่ขัดข้องที่จะมีสัมพันธภาพกับญี่ปุ่นในระดับประชาชนต่อประชาชน (People to People's Diplomacy)²²

¹⁹ วุฒิชัย มูลศิลป์ และ สุภัทรา นิลวัชระ (บรรณาธิการแปล), ญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2524), หน้า 114-120.

²⁰ สังเกตได้จากความเข้มแข็งของกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอิทธิพลและพรรคการเมือง ไปรคอ่าน พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว และ พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (บรรณาธิการแปล), กระบวนการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ทางการเมืองของญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2524), หน้า 231-254.

²¹ Edwin O. Reischauer, The Japanese (Cambridge: Harvard University Press, 1977), pp. 113-15.

²² จันทรฉาย ภัคคธิตม, ประวัติศาสตร์บทบาทของจีนต่อกิจการโลก (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2521), หน้า 282.

และปรากฏว่าในระยะหลังจากการประชุมที่บันดุง (พ.ศ. 2498) ได้มีชาวญี่ปุ่นเดินทางไปเยือนจีนเป็นจำนวนมากพอสมควร²³ ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่า จีนก็ได้พยายามจะผูกมิตรกับญี่ปุ่นเช่นกัน ดังเช่นในเดือนตุลาคม 2497 คณะผู้แทนกาชาดของจีนได้เดินทางไปเยือนญี่ปุ่น นอกจากนั้นนายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล ได้เคยกล่าวกับคณะผู้แทนของญี่ปุ่นอย่างไม่เป็นทางการว่า "ถ้าหากญี่ปุ่นถอนตัวหรือล้มเลิกสนธิสัญญารักษาความมั่นคงร่วมกันกับสหรัฐอเมริกาแล้ว โอกาสที่จีนกับญี่ปุ่นจะร่วมลงนามในสนธิสัญญามิตรภาพก็มีทางเป็นไปได้"²⁴

จีนดำเนินนโยบายต่างประเทศต่อญี่ปุ่น ในลักษณะที่พยายามให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายเป็นกลาง กล่าวคือ จีนไม่ปรารถนาให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา จีนมีความต้องการเพียงให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายที่เป็นกลางหรือ เป็นมิตรกับทุกประเทศและสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าขายเพื่อประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย และที่สำคัญที่สุดคือจีนต้องการให้ญี่ปุ่นรับรองรัฐบาลจีนอย่างเป็นทางการ และจีนแถลงย้ำแล้วย้ำอีกว่า ญี่ปุ่นจะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนได้ก็ต่อเมื่อญี่ปุ่นได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขของจีนแล้ว คือ รัฐบาลญี่ปุ่นจะต้องรับรองรัฐบาลจีนอย่างเป็นทางการ และต้องตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไต้หวัน พร้อมกับยอมรับว่าไต้หวันเป็นส่วนหนึ่งของจีน โดยให้ยกเลิกสนธิสัญญาสันติภาพที่ญี่ปุ่นลงนามกับไต้หวันไว้

ญี่ปุ่นไม่เพียงแต่ไม่สามารถกระทำตามความต้องการของจีนได้ เพราะญี่ปุ่นมีความผูกพันกับสหรัฐอเมริกาเกินกว่าที่จะถอนตัวออกมาได้ แต่นายเออิซาเกะ ซาโตะ ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้น (ปี พ.ศ. 2507 - 2515) ได้ออกแถลงการณ์ร่วม (Joint Communique) กับประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา คือ นายริชาร์ด นิกสัน เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2512 มีใจความตอนหนึ่งว่า "การธำรงรักษาสันติภาพและ เสถียรภาพในบริเวณเกาะไต้หวัน เป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการธำรงไว้ซึ่ง เสถียรภาพและความมั่นคงของญี่ปุ่น"

²³Hinton, *op. cit.*, p. 373.

²⁴*Ibid.*

และ "ความมั่นคงของสาธารณรัฐเกาหลี (เกาหลีใต้) มีความสำคัญต่อการรักษาความมั่นคงของญี่ปุ่น"²⁵

แถลงการณ์ร่วมฉบับนี้สร้างความไม่พอใจให้กับจีนเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นว่า New China News Agency ถึงกับประกาศว่า ญี่ปุ่นมีความปรารถนาที่จะรื้อฟื้นลัทธิทหารขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และมีความต้องการเป็น "กองตำรวจของเอเชีย" (Gendarm of Asia)²⁶ หรือจะเห็นได้จากการแถลงการณ์ร่วมระหว่างโจวเอินไหลกับคิม อิล ซุง ที่กรุงเปียงยาง เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2513 ที่ประกาศว่าญี่ปุ่นซึ่งต้องการสร้างลัทธิทหารขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง มีลักษณะเป็นพลังอันตรายต่อเอเชีย²⁷

ดังนั้น จึงอาจจะกล่าวได้อย่างมีเหตุผลว่า จนกระทั่งปี พ.ศ. 2513 ญี่ปุ่นยังคงยอมรับว่าได้หันเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องของจีนอยู่ต่อไป อุปสรรคสำคัญที่ทำให้ญี่ปุ่นไม่อาจจะตัดสินใจดำเนินความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนได้ จึงอยู่ที่ญี่ปุ่นมีความผูกพันทางเศรษฐกิจกับสหรัฐอเมริกา และได้หันอย่างแน่นแฟ้น²⁸

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ

ตามหลักการแล้วดูเหมือนว่า ญี่ปุ่นได้ดำเนินนโยบายจีนเดียว (One China

²⁵U.S. Department of State, Bulletin 61(December 1969), p. 555-58, or Matsumoto Shunichi, "Our Neighbor China," Japan Quarterly 2(April - June 1971), p. 151.

²⁶New China News Agency (Peking), November 23, 24 and 28, 1969. cited in John Emmerson, Aims, Yen and Power (New York: Dunellen, 1971), p. 214.

²⁷Pyongyang Times, April 13, 1970, p. 11, cited in Emmerson, op. cit., p. 271.

²⁸"Japan - China Diehard Dilemma," Far Eastern Economic Review, 15(April 9, 1970), p. 15.

Policy) ตามแบบอย่างสหรัฐอเมริกาตลอดมา แต่สำหรับในทางปฏิบัติจริง ๆ ญี่ปุ่นถือว่าจีนมี 2 ประเทศ (Two China Policy) กล่าวคือ ในขณะที่ญี่ปุ่นให้การรับรองรัฐบาลไต้หวัน ญี่ปุ่นได้ดำเนินการติดต่อกับชาวยุโรปไต้หวันและจีนควบคู่กันไป โดยที่รัฐบาลญี่ปุ่นทุกสมัยนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นต้นมา ได้ประกาศย้ำอยู่เสมอว่า ญี่ปุ่นจะมีความสัมพันธ์กับจีนด้วยการใช้ "หลักการแบ่งแยกการเมืองกับการค้าออกจากกัน" (Seikei Bunri)²⁹ โดยเฉพาะกับจีนแล้ว ญี่ปุ่นตระหนักถึงความสำคัญของขนาดตลาดการค้าอันใหญ่โตของจีน เพราะมีพลเมืองมากกว่า 700 ล้านคน (พ.ศ. 2500) และจีนจะเป็นแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญของญี่ปุ่นในอนาคตอีกด้วย (โปรดดูตารางการสำรวจแร่ธาตุของจีนในปี พ.ศ. 2508 ประกอบด้วย) ดังนั้น กระทรวงการค้าและอุตสาหกรรมระหว่างประเทศของญี่ปุ่นจึงส่งเสริมให้บริษัทเอกชนของตนดำเนินการค้ากับจีนมากยิ่งขึ้น โดยยึดหลักการแบ่งแยกการเมืองจากการค้า³⁰

การค้าในระดับเอกชน โดยมีรัฐบาลญี่ปุ่นให้การสนับสนุนอยู่ ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นในระหว่างปี พ.ศ. 2495 - 2501 เพราะแม้ว่าจีนจะมีนโยบายการเมืองบงการการค้า จีนยังยอมรับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนต่อประชาชนด้วย จึงได้มีการทำข้อตกลงทางการค้าระดับเอกชนญี่ปุ่นกับทางการจีน (Private Trade Agreement) ถึง 4 ฉบับรวมทั้งได้ร่วมมือกันจัดงานแสดงสินค้าของจีนที่เมืองโอซากา ในปี พ.ศ. 2498 และงานแสดงสินค้าญี่ปุ่นที่เมือง เชียงไฮ้ในปี พ.ศ. 2499³¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁹Dennis T. Yasutomo, "Sato's China Policy, 1964 - 1966," Asian Survey 6 (June - December, 1977), p. 541-32.

³⁰Ueda Toshio, "The Outlook for Relations with Communist China," China Quarterly 3 (July - September 1966), p. 1295.

³¹Yasutomo, op. cit., p. 532.

ตารางที่ 2 แร่ธาตุของจีน (2508)

รายการ	อันดับที่การ ผลิตของโลก	%ของการ ผลิตในโลก	ระดับการใช้ ภายในประเทศ	แหล่งสำรอง
1. อลูมิเนียม	9	2	พอเพียง	มีมาก
2. ทองแดง	10	2	ไม่พอเพียง	มีจำกัด
3. เหล็ก	4	6	พอเพียง	มีมากที่สุดในโลก
4. ตะกั่ว	9	4	เหลือบ้าง	มีจำกัด
5. มังกานีส	6	6	เหลือบ้าง	มีมาก
6. นิกเกิล	ต่ำ	-	ขาดแคลนมาก	มีเล็กน้อย
7. สังกะสี	11	3	เหลือบ้าง	มีจำกัด
8. เกลิอ	2	13	เหลือบ้าง	มีมากที่สุดในโลก
9. อินทราไซต์	2	12	พอเพียง	มีมากที่สุดในโลก
10. ถ่านหิน	5	9	พอเพียง	มีมากที่สุดในโลก
11. น้ำมันดิน	17	0.6	พอเพียง	มีจำกัด

ที่มา: Tsusho Hakusho, Soron, 1971, p. 270. cited in Jon Halliday and Gavan McCormack, Japanese Imperialism Today (Harmondsworth: Penguin Books, 1973), table 24.

อย่างไรก็ตาม การค้าในระดับบริษัทเอกชนของญี่ปุ่นกับรัฐบาลจีนได้หยุดชะงักลงระยะหนึ่งในปี พ.ศ. 2501 เนื่องจากจีนได้ทำการประท้วงรัฐบาลญี่ปุ่น ในกรณีที่ชาวญี่ปุ่นฆ่าข่มขืนและกลุ่มนิยมได้หันได้ฉีกและเผาธงชาติของจีนในงานแสดงสินค้าจีนที่เมืองนางงซา³²

³²Robert C. North, The Foreign Policy of China (New York: The Free Press, 1977), p. 112.

รัฐบาลจีนได้ขอร้องให้รัฐบาลญี่ปุ่นดำเนินการลงโทษผู้กระทำผิด แต่ไม่ได้รับความร่วมมือ
จีนจึงประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการค้าทุกประเภทกับบริษัทญี่ปุ่นในเดือนพฤษภาคม 2501
แต่กระนั้นก็ดี จีนยังคงแสดงท่าทีว่าจะทำการค้ากับญี่ปุ่นต่อไป โดยในปี พ.ศ. 2503
นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหลของจีนได้ประกาศ "หลักการ 3 ประการในทางการค้า" เพื่อ
ให้ญี่ปุ่นยอมรับ คือ

1. ญี่ปุ่นไม่ควรทำตัวเป็นศัตรูกับจีน
2. ญี่ปุ่นไม่ควรดำเนินนโยบายตามสหรัฐอเมริกาในการส่งเสริมได้ทวัน
3. ญี่ปุ่นไม่ควรขัดขวางลู่ทางแห่งการนำไปสู่การมีความสัมพันธ์สภาพตามปกติ

ระหว่างประเทศทั้งสอง

จากหลักการ 3 ประการนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ประเด็นสำคัญในหลักการ
ของจีน คือ การไม่แยกการเมืองและการค้าออกจากกัน ในขณะที่ญี่ปุ่นพยายามที่จะแยกประเด็น
ทั้งสองนี้ออกจากกัน ดังนั้น นโยบายของโจวเอินไหลจึงแสดงให้เห็นว่า จีนพยายามจะสร้าง
ความสัมพันธ์ทางการเมืองกับญี่ปุ่น โดยใช้พื้นฐานจากการค้าขาย³³ ในขณะที่นักการค้าญี่ปุ่น
บางคนเห็นว่าการค้ากับจีนนั้น มีผลดีที่ทำให้ฝ่ายจีนมีใจกว้างยิ่งขึ้น แต่มีผู้มองโลกในแง่ร้ายว่า
การค้ากับจีน เท่ากับ เป็นการยอมให้อิทธิพลของจีนขยายเข้าไปในญี่ปุ่น³⁴

ญี่ปุ่นได้ปูทางเพื่อการค้าขายกับจีนตั้งแต่สมัยการประชุมที่เมืองบันดุง เมื่อ พ.ศ.
2498 โดยฝ่ายญี่ปุ่นได้ส่ง ทากาซากิ ทัทสึโนสุเกะ (Takasaki Tatsunosuke) เป็น
หัวหน้าคณะผู้แทนไปร่วมการประชุม และได้ทำการเจรจาตามทาม เป็นการชั่วคราวกับคณะผู้แทนจีน

³³นับตั้งแต่ พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา จีนมีท่าทีเป็นมิตรทางการค้ากับญี่ปุ่นมากขึ้น
เพราะจีนเริ่มมีความขัดแย้งกับสหภาพโซเวียตมาตั้งแต่ พ.ศ. 2500 และยิ่งจีนขัดแย้งกับ
สหภาพโซเวียตมากขึ้นเท่าใด จีนยิ่งจำเป็นต้องการค้าของญี่ปุ่นเท่านั้น และได้ผ่อนปรนท่าที
ของตัวเองอย่างชัดเจนในปี พ.ศ. 2508 โปรดอ่าน Japan Socialist Review
28(March 1967), p. 34-8.

³⁴Mori Kyozo, "The Two Chinas," Japan Quarterly 3(July -
September 1966), p. 302.

ที่นั่น ต่อมาในปี พ.ศ. 2504 ญี่ปุ่นได้ให้ มัตสุมะ เกนโซ³⁵ ซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มพรรคเสรีประชาธิปไตยเดินทางไปจีน และได้เจรจาทางการค้ากับ เลี้ยว เจิง จื่อ³⁶ (Liao Cheng-Chih) จนต่อมาเลี้ยวได้ลงนามในข้อตกลงกับนักธุรกิจญี่ปุ่นผู้หนึ่ง คือ ทากาซากิ ในเดือนพฤศจิกายน 2505 ข้อตกลงเลี้ยว-ทากาซากิ (Liao-Takasaki Agreement) นี้มีกำหนดเวลา 5 ปี (2505 - 2510)³⁷ และยังลงนามร่วมกันในบันทึกข้อตกลงทางการค้า (Memorandum Trade) ซึ่งมีผลใช้ดำเนินการได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511

อย่างไรก็ดี การค้าระหว่างญี่ปุ่นกับจีนตามข้อตกลงเลี้ยว-ทากาซากิ มีมูลค่าไม่มากนัก เมื่อเปรียบกับมูลค่าทั้งหมดที่ญี่ปุ่นทำการค้ากับจีน กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2513 การค้าญี่ปุ่น-จีน มีมูลค่าทั้งสิ้น 823 ล้านดอลลาร์ จากจำนวนนี้เป็นการค้าที่ทำกันตามข้อตกลงเลี้ยว-ทากาซากิ เพียง 70 ล้านดอลลาร์เท่านั้น หรือการค้าเลี้ยว-ทากาซากิมีเพียงร้อยละ 10 ของการค้าญี่ปุ่น-จีน ในปี พ.ศ. 2514 ซึ่งมีมูลค่าทั้งสิ้นประมาณ 900 ล้านดอลลาร์³⁸ มูลค่าที่เหลือ

³⁵ เกนโซ เป็นที่รู้จัก เป็นการส่วนตัวของโจว เอินไหลและ เจินอี (รัฐมนตรีต่างประเทศในขณะนั้น)

³⁶ เลี้ยว เป็นสมาชิกผู้หนึ่งของคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์จีนและเป็นผู้ที่รู้จักญี่ปุ่นเป็นอย่างดี เพราะ เป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยวาเซดะ มหาวิทยาลัยแห่งนี้ตั้งโดยโอคุมาและคณะด้วย เจตนาที่จะให้เป็นแหล่งผลิตนักการเมืองฝ่ายค้านในปี พ.ศ. 2425 โปรดอ่าน R.P. Dore, "Education," in Political Modernization in Japan and Turkey ed. by Robert E. Ward and Dankwart A. Rustow (Princeton: Princeton University Press, 1968), ch. 5.

³⁷ Norman Sun, "Trade Between Mainland China and Japan under the L-T Agreement," Hong Kong Economic Papers No.4 (November 1968), p. 57-71.

Toshio Yoshimura and Koji Nakamura, "Back Door to Peking" Far Eastern Economic Review No.5 (1971) p. 21-9.

ตารางที่ 3 ปริมาณการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับจีนระหว่าง พ.ศ. 2507 - 2514

(ล้านดอลลาร์)

ปี พ.ศ.	2507	2508	2509	2510	2511	2512	2513	2514
มูลค่า	301	469	621	557	569	625	823	900

ที่มา: คัดแปลงจาก Peter G. Mueller and Douglas A. Ross, China and Japan - Emerging Global Powers (New York: Prager Publishers, 1975), p. 118.

ตารางที่ 4 มูลค่าการค้าของญี่ปุ่นที่ค้าขายกับจีนระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2515

(ล้านดอลลาร์)

ปี พ.ศ.	มูลค่าสินค้าออก	มูลค่าสินค้าเข้า	รวม	สมดุลย์
2508	245	224	469	+ 21
2509	315	306	621	+ 9
2510	288	269	557	+ 19
2511	325	244	569	+ 81
2512	391	234	625	+ 157
2513	569	254	823	+ 315
2514	578	322	900	+ 256
2515	609	490	1,099	+ 119
รวม	3,320	2,343	5,663	+ 977

ที่มา: คัดแปลงมาจาก Gene T. Hsiao, "Prospects for a New Sino-Japanese Relationship," China Quarterly 60(December 1974), p. 728.

จากการค้าเสีย-ทากาซากิ เป็นมูลค่าการค้าที่จีนเลือกทำกับ "มิตรบริษัท" ซึ่งเลือกเอามาจากบริษัทญี่ปุ่นเป็นมิตรทางการเมือง บริษัทเหล่านี้มีเป็นจำนวนมากที่เป็นบริษัทเล็ก ๆ โดยมีนักธุรกิจหัวเอียงซ้ายเป็นผู้ดำเนินการ³⁹ นอกจากนั้นจีนยังได้ทำข้อตกลงทางการประมงกับญี่ปุ่น ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2506 และมีการก่อตั้งสมาคมมิตรภาพจีน-ญี่ปุ่น (China-Japan Friendship Association) ขึ้นในจีนเมื่อ เดือนตุลาคมปีเดียวกันอีกด้วย⁴⁰ และด้วยการนำการเมืองมาปะปนการค้าของจีนแบบนี้ ได้นำไปสู่การแตกแยกในบรรดานักการเมืองและนักธุรกิจญี่ปุ่น คือ ผู้ที่ไม่สามารถได้รับประโยชน์จากจีน เพราะทำการค้าหรือสนับสนุนไต้หวัน-สหรัฐอเมริกาอยู่แล้ว ก็จะทำการต่อต้านมิให้ญี่ปุ่นสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน ส่วนผู้ที่ได้รับประโยชน์จากจีนก็หนุนช่วยจีนอย่างเต็มที่ ซึ่งจะได้อธิบายอย่างละเอียดในหัวข้อที่สาม

อย่างไรก็ดี การที่จีนใช้การเมืองทำการค้าเป็นนโยบายหลักที่ใช้กับญี่ปุ่นนั้น น่าจะมีความหมายอยู่ 2 นัย กล่าวคือ นัยแรกหมายถึง ถ้าญี่ปุ่นต้องการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตและค้าขายกับจีนในระดับรัฐต่อรัฐ ญี่ปุ่นต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขทางการเมืองของจีน คือ ให้ยกเลิกสนธิสัญญาสันติภาพที่ญี่ปุ่นทำไว้กับไต้หวันและให้เลิกรับรองรัฐบาลไต้หวัน แม้ว่าจีนยังคงสนับสนุนความสัมพันธ์ทางการค้าระดับประชาชนกับประชาชน แต่เมื่อใดที่ญี่ปุ่นแสดงให้เห็นถึงความเป็นปฏิปักษ์ต่อเงื่อนไขทางการเมืองของจีน จีนก็จะตัดความสัมพันธ์ทางการค้าทันที เช่น เหตุการณ์ที่เมืองนางาซากิเมื่อปี พ.ศ. 2501 เป็นต้น⁴¹ ตามนัยแรกนี้ จีนน่าจะใช้มาจนถึงปี พ.ศ. 2503 เนื่องจากในปีนี้เองที่จีนได้ขัดแย้งกับสหภาพโซเวียตอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น และนับตั้งแต่นายกรัฐมนตรีโจว เอินไหลได้ประกาศหลักการ 3 ประการทางการค้าเมื่อ พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา จีนน่าจะใช้หลักการการเมืองนำการค้าในนัยที่สอง คือ ถ้าญี่ปุ่นต้องการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ากับจีนในระดับรัฐต่อรัฐ ญี่ปุ่นยังต้องปฏิบัติ

³⁹Fukui, op. cit., p. 233.

⁴⁰Hinton, op. cit., p. 382.

⁴¹George P. Jan, "Japan's Trade with Communist China,"

ตามเงื่อนไขทางการเมืองของจีน และโดยที่จีนได้ผ่อนปรนท่าทีเชิงกร้าวในเงื่อนไขทางการเมืองของตนลงสำหรับญี่ปุ่น เพราะจีนมีปัญหาการค้าต่างประเทศกับสหภาพโซเวียต แม้ว่าญี่ปุ่นจะกระทำอะไรอันเป็นปฏิปักษ์ต่อเงื่อนไขทางการเมืองของจีน จีนก็ยังคงค้าขายกับญี่ปุ่น เป็นปกติและมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นด้วย ดังนั้นหลักการการเมืองนำการค้าของจีนในภายหลัง จึงน่าจะจำกัดอยู่เฉพาะการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน เท่านั้น ส่วนเรื่องการค้านั้นยังเป็นไปโดยปกติ และเงื่อนไขทางการเมืองที่จีนตั้งไว้สำหรับญี่ปุ่นก็ได้เปลี่ยนไปในปี พ.ศ. 2514 ซึ่งจากการค้าขายกับจีนและการลดความแข็งแกร่งในเงื่อนไขทางการเมืองของจีนได้นำไปสู่การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตในที่สุด

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 - 2515 ถึงจีนจะมีปัญหาทางการเมืองกับญี่ปุ่น จีนก็ยังค้าขายกับญี่ปุ่นในอัตราที่เพิ่มขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการผ่อนปรนหลักการเกี่ยวกับการเมืองนำการค้าของจีน จะได้แสดงเหตุการณ์ทางการเมือง เปรียบเทียบกับมูลค่าการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับจีนดังนี้

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบมูลค่าการค้ากับ เหตุการณ์ทางการเมืองระหว่างญี่ปุ่นกับจีน

ปี พ.ศ.	มูลค่าการค้า (ล้านดอลลาร์)	เหตุการณ์ทางการเมือง
2508	469	จีนขัดแย้งกับโซเวียตอย่างมาก สหรัฐอเมริกาเข้าเกี่ยวข้องกับสงครามเวียดนาม สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นออกแถลงการณ์ร่วมจอห์นสัน-ซาโตะ
2509	621	จีนมีการปฏิวัติวัฒนธรรม
2512	625	สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นออกแถลงการณ์ร่วมนิกสัน-ซาโตะ จีนปะทะกับโซเวียตที่บริเวณแม่น้ำฮัลฮูรี
2513	823	จีนและเกาหลีเหนือออกแถลงการณ์ร่วมโจว เอินไหล-คิมอิลซุง โจว เอินไหลประกาศหลัก 3 ประการทางการค้า จีนแถลงว่าสนธิสัญญาความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกา ไม่เป็นอุปสรรคต่อความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ปี พ.ศ.	มูลค่าการค้า (ล้านดอลลาร์)	เหตุการณ์ทางการเมือง
2515	1,099	ประธานาธิบดีนิกสันไปเยือนจีน ญี่ปุ่นสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน

ในปี พ.ศ. 2508 มูลค่าการค้าระหว่างจีนกับญี่ปุ่นได้เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2507 อีก 159 ล้านดอลลาร์ และในปีนี้เองที่จีนมีความขัดแย้งกับโซเวียต และในครั้งนี้นั้นจีนมีนโยบายถือว่าโซเวียตเป็นศัตรูหลักของจีน⁴² ในด้านของสหภาพโซเวียตนั้นได้เริ่มนโยบายอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับสหรัฐอเมริกา และเมื่อสหรัฐอเมริกาเข้ามายุ่งเกี่ยวกับสงครามเวียดนาม ได้ก่อให้เกิดความตึงเครียดระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่สหรัฐอเมริกาใช้เกาะไต้หวันเป็นฐานทัพในการทำสงครามเวียดนาม โดยความยินยอมของรัฐบาลญี่ปุ่น ซึ่งแน่นอนว่าย่อมมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนด้วย⁴³

⁴²Daniel Tretiak, "Is China Preparing to Turn Out?: Changes in Chinese Levels of Attention to the International Environment," Asian Survey 11(March 1971), p. 219-37, Kuang-sheng Liao and Allen S. Whiting, "Chinese Press Perceptions of Threat: The U.S. and India, 1962," China Quarterly 10(January/March 1973), p. 80-97, and Linda D. Dillon, Bruce Burton, and Walter C. Soderlund, "Who Was the Principal Enemy?: Shifts in Official Chinese Perceptions of the Two Superpowers, 1968 - 1969," Asian Survey 17(May 1977), p. 456-73.
หรือเหมาเจ๋อตง เคยประกาศ ณ ที่ประชุมพรรคคอมมิวนิสต์จีนว่า "จะต่อสู้กับจักรวรรดินิยมอเมริกา และมีความจำเป็นต้องต่อสู้กับลัทธิแก๊งโซเวียต" โปรดอ่าน Christian Science Monitor (November 11, 1970).

⁴³ศิโรตม์ ภาคสุวรรณ, "วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาชนจีน," วารสารรวมคำแห่ง 1(เมษายน 2519), หน้า 3-4.

อย่างไรก็ดี ญี่ปุ่นก็ยังยืนยันที่จะค้าขายกับจีนต่อไป จากคำแถลงการณ์ร่วมระหว่างประธานาธิบดีจอห์นสันกับนายกรัฐมนตรีชาโตะ มีข้อความตอนหนึ่งเกี่ยวกับปัญหาจีนว่า "ญี่ปุ่นจะรักษาสัมพันธภาพทางการทูตตามปรกติกับไต้หวัน และในขณะเดียวกันก็ส่งเสริมการค้าต่อภาคเอกชนกับจีนในเรื่องการค้าขาย โดยยึดหลักการแยกการเมืองออกจากเศรษฐกิจ"⁴⁴ และในปีต่อมา การค้าระหว่างญี่ปุ่นกับจีนได้มีมูลค่ารวมสูงขึ้นไปอีก เราอาจจะพิจารณาว่าจีนไม่พอใจสภาพไซเบอร์เซียต ขณะเดียวกันก็ขัดแย้งกับสหรัฐอเมริกาและสินค้าประเภทเครื่องจักรจะได้มากก็โดยผ่านตลาดการค้าญี่ปุ่นเท่านั้น ฝ่ายญี่ปุ่นย่อมได้รับผลประโยชน์จากการค้าขายกับจีนอย่างแน่นอน และไม่ต้องเสียตลาดการค้าอื่น ๆ ให้กับจีน เหมือนอย่างที่ต้องเสียให้กับสหรัฐอเมริกา เพราะอิทธิพลทางเศรษฐกิจของจีนมิได้ขยายเข้าไปในดินแดนที่เป็นตลาดของญี่ปุ่น⁴⁵ การค้าขายระหว่างจีนกับญี่ปุ่นจึงได้รับประโยชน์ทั้งสองประเทศ และจีนก็ไม่อาจจะคงท่าทีหลักการการเมืองทำการค้าอย่างแข็งกร้าวได้อีกต่อไป

ในปี พ.ศ. 2509 ได้เกิดการปฏิวัติทางวัฒนธรรมขึ้นภายในจีน ซึ่งมีผลทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับนานาประเทศพลอยหยุดชะงักไปด้วย เนื่องจากชาวจีนส่วนใหญ่มีปฏิริยาต่อต้านและเป็นปฏิปักษ์ต่อคนต่างชาติ ญี่ปุ่นก็ได้รับผลสะท้อนจากการปฏิวัติทางวัฒนธรรมเช่นกัน แต่การค้าระหว่างญี่ปุ่นกับจีนก็ยังคงดำเนินต่อไปตามปกติ โดยที่ยังไม่มีช่องทางในการสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศทั้งสองให้ดีขึ้นก็ตาม⁴⁶ สาเหตุสำคัญที่ทำให้การค้าระหว่างญี่ปุ่นกับจีนยังคงดำเนินไปตามปกติก็เพราะอาจจะเกี่ยวข้องกับข้อตกลงเลี้ยว-ทากาซากิ ข้อตกลงทางการประมงและการก่อตั้งสมาคมมิตรภาพจีน-ญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. 2505 - 2506 ก็ได้ เพราะทั้งฝ่ายจีนและญี่ปุ่นต้องปฏิบัติตามข้อตกลงไม่ว่าจะมีเหตุการณ์ทางการเมืองใดเกิดขึ้นมาก็ตาม

⁴⁴China Today (September 1966), p. 389.

⁴⁵เขียน อีระวิทย์, ระบบการปกครองของญี่ปุ่น หน้า 101.

⁴⁶Ralph N. Clough, "Sino-Japanese Relations: A New Era?," Current History 65 (September 1973), p. 106.

ในปี พ.ศ. 2512 มูลค่าการค้าระหว่างจีนกับญี่ปุ่นได้เพิ่มสูงขึ้นไปอีก ทั้งที่จีนมีความไม่พอใจอย่างมากต่อการที่นายซาโตะ นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นได้ออกแถลงการณ์ร่วมกับประธานาธิบดีนิกสัน ในเดือนพฤศจิกายน 2512 ว่า ความมั่นคงปลอดภัยของเกาหลีใต้มีความสำคัญต่อความมั่นคงของญี่ปุ่นและการคงไว้ซึ่งสันติภาพและความมั่นคงในบริเวณเกาะไต้หวัน ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดต่อความมั่นคงของญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามแถลงการณ์ฉบับนี้ได้มีการระบุว่าสหรัฐอเมริกาจะคืนหมู่เกาะโอกินาวาให้ญี่ปุ่นด้วย แม้ว่าจีนจะไม่พอใจญี่ปุ่นอย่างมาก แต่เหตุการณ์ที่บริเวณแม่น้ำอัสซูรี ทำให้จีนไม่พอใจสหภาพโซเวียตเช่นกัน และในปีนี้เองสหภาพโซเวียตเริ่มใช้นโยบายปิดล้อมจีน จีนจึงต้องเลือก เป็นมิตรกับสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น และจีนได้เริ่มใช้กลยุทธ์ทางการทูตเพื่อต่อต้านลัทธิครองความเป็นเจ้าของสหภาพโซเวียต

ในปี พ.ศ. 2513 มีเหตุการณ์หลายอย่างที่แสดงให้เห็นว่า จีนมีท่าทีแข็งกร้าวต่อรัฐบาลของนายซาโตะ แต่ทุกเหตุการณ์สามารถอธิบายได้ว่าเป็นขั้นเชิงทางการทูตของโจวเอินไหล โดยเฉพาะเริ่มตั้งแต่เดือนเมษายน 2513 โจวเอินไหล ได้เดินทางไปกรุงเปียงยาง และได้ลงนามในแถลงการณ์ร่วมกับผู้นำของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี แถลงการณ์ร่วมฉบับนี้มุ่งโจมตีญี่ปุ่นว่าพยายามฟื้นฟูแสนยานุภาพทางทหารขึ้นอีกครั้ง⁴⁷ และประณามระบอบจักรวรรดินิยมของสหรัฐอเมริกา เพื่อเป็นการแสดงปฏิกิริยาตอบโต้แถลงการณ์นิกสัน-ซาโตะ ต่อมาโจวเอินไหล ได้ขยายและปรับปรุงหลักการ 3 ประการทางการค้ากับญี่ปุ่นใหม่ เป็นหลักการ 4 ประการทางการค้า ซึ่งได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า จีนจะไม่ทำการค้าขายกับบริษัทของญี่ปุ่นที่มีพฤติกรรมดังต่อไปนี้⁴⁸

1. มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งทางการค้ากับ เกาหลีใต้หรือไต้หวัน
2. มีการลงทุนอย่างมากในเกาหลีหรือไต้หวัน
3. ให้ความสนับสนุนด้วยอาวุธยุทธโธปกรณ์แก่สหรัฐอเมริกาในอินโดจีน
4. เป็นแหล่งให้ทุนอุดหนุนแก่บริษัทต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา

⁴⁷ Yamamura Kenichiro, "Japan's World Trade Hard Pressed," Asahi Journal 6 (December 1970), p. 113-19.

⁴⁸ Mueller and Ross, op. cit., p. 119.

หลักการ 4 ประการของโจวเินไหลนี้มีผลกระทบต่อวงการวิสาหกิจของญี่ปุ่น อย่างไม่อาจปฏิเสธได้ และทำให้กลุ่มบริษัทต่าง ๆ ในญี่ปุ่นไม่อาจค้าขายกับจีนและไต้หวัน อย่างเป็นทางการในเวลาเดียวกันหรือควบคู่กันไปได้ ซึ่งถ้ากลุ่มบริษัทญี่ปุ่นต้องการทำ การค้ากับจีน โดยเห็นว่าจะได้รับผลประโยชน์จากจีนมากกว่าไต้หวันแล้ว ก็เท่ากับ เป็น แรงบีบบังคับรัฐบาลญี่ปุ่นให้แก้ไข เรื่องปัญหาไต้หวันอย่างเด็ดขาดลงไป เพราะจีนแสดงท่าทีว่าจะ สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับญี่ปุ่นต่อเมื่อญี่ปุ่นยกเลิกสัญญาสันติภาพกับไต้หวันก่อน ส่วน สนธิสัญญาความมั่นคงกับสหรัฐอเมริกานั้นไม่เป็นอุปสรรคใด ๆ เพราะโจวเินไหลคิดว่า (ให้สัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์นิวยอร์กไทม์ เมื่อเดือนกรกฎาคม 2514) การที่จีน วางข้อจำกัดทางการค้ากับญี่ปุ่นนั้น เพราะต้องการชะลอการขยายตัวทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น อันจะนำไปสู่การขยายตัวทางทหาร ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าวิตกมาก ดังนั้นจึงควรหาทางยับยั้งเสีย ในขณะที่ญี่ปุ่นยังอยู่ในขั้นแตกหน่อ (only budding)⁴⁹ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2513 จีนยัง จำเป็นต้องค้าขายกับญี่ปุ่น เพียงแต่กำหนดทิศทางทางการค้าขายใหม่ เพื่อต้องการบีบบังคับบริษัท ในญี่ปุ่นให้ส่งแรงบีบบังคับรัฐบาลญี่ปุ่นอีกต่อหนึ่ง มูลค่าการค้าระหว่างจีน-ญี่ปุ่นในช่วงนี้จึง เพิ่มขึ้น เกือบ 200 ล้านดอลลาร์

ภายหลังจากที่ คิส ชิงเจอร์ ได้ไปเยือนจีนอย่างลับ ๆ ในปี พ.ศ. 2514 เพื่อ ไปสู่การมีความสัมพันธ์ขึ้นปกติ (normalization) ระหว่างกัน จนกระทั่งต่อมาในเดือน กุมภาพันธ์ 2515 ประธานาธิบดีนิกสันแห่งสหรัฐอเมริกาได้เดินทางไปเยือนจีนอย่าง เป็นทางการ เหตุการณ์นี้นำมาซึ่งแรงบีบบังคับชาโตะอย่างหนักที่ยังคงยึดนโยบายสองจีน แม้ว่าชาโตะจะได้ ประกาศในที่ประชุมนักหนังสือพิมพ์ที่เมืองฟูกูโอกะว่า กำลังจะถอนคำแถลงการณ์ของตนเอง ที่บอกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไต้หวันจะไม่เปลี่ยนแปลงในขณะที่เขายัง เป็นรัฐบาลอยู่ และบอกว่าเขาจะปรับปรุงความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับจีนให้กระเตื้องดีขึ้น ต่อมาด้วยแรงกดดัน ต่าง ๆ ทำให้ชาโตะต้องยอมถอนออกมาอย่างเปิดเผย ก่อนการเคลื่อนไหวของนิกสัน และก่อน การเยือนปักกิ่งของนิกสันนักรบเมืองส่วนใหญ่เห็นว่า ผู้สืบทอดตำแหน่งต่อจากชาโตะจะต้องถูกบีบ ให้แก้ไขความสัมพันธ์กับจีนอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม นายฟูกูคะผู้ซึ่งได้รับการคาดหมายว่าจะ เป็น

⁴⁹Clough, op. cit., p. 107.

ทายาทสืบตำแหน่งของซาโตะ⁵⁰ ก็ยังไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งในนโยบายอย่าง เป็นทางการ ของพรรคเสรีประชาธิปไตยเกี่ยวกับปัญหาไต้หวัน และยังคงตามรอยของซาโตะที่แถลงว่า ไต้หวันจะได้รับการรับรองอย่าง เป็นทางการจากญี่ปุ่นว่า เป็นส่วนหนึ่งของจีนก็ต่อ เมื่อภายหลัง ความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับจีนคืนสู่ภาวะปกติแล้วเท่านั้น⁵¹

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดอาจจะพิจารณาได้ว่า การที่ญี่ปุ่นและจีนจะมีความสัมพันธ์ ทางการค้าต่อกันนั้น มีโอกาสจะเป็นไปได้มาก แม้ว่าจีนจะยังคงโจมตีญี่ปุ่นด้วยคำพูดต่อไป โดยกล่าวหาว่าญี่ปุ่นเป็นพันธมิตรสนิทของสหรัฐอเมริกา ที่พยายามจะขยายแสนยานุภาพทาง ทหาร เพื่อขยายลัทธิจักรวรรดินิยม เข้าครอบครองภูมิภาคเอเชีย และแม้ว่าวงการ เมืองภายใน ญี่ปุ่นจะประสบกับปัญหาสองจีน คือ นักการเมืองญี่ปุ่นได้มาถึงจุดที่จะต้อง เลือกนโยบายสำหรับจีน โดยทางหนึ่งต้องการติดต่อกับจีนอย่าง เป็นทางการและทางหนึ่งจะทำอย่างไรจึงจะไม่ทำให้ ไต้หวันโกรธเคืองญี่ปุ่น ที่เป็นปัญหาเช่นนี้ เพราะญี่ปุ่นมีผลประโยชน์ทางการค้าทั้งในจีนและ ไต้หวัน มูลเหตุจากผลประโยชน์ทางการค้าทำให้ญี่ปุ่น ซึ่งเป็นชาติที่คำนึงถึงการค้าระหว่าง ประเทศอย่างมาก ไม่อาจจะตัดสินใจอะไรได้มากนักในปัญหาจีน⁵² ดังที่นายกรัฐมนตรึซาโตะ

⁵⁰Lee W. Farnsworth, "Japan 1972: New Faces and New Friends," Asian Survey 13(January 1973), p. 113-25.

⁵¹The Times (March 4, 1972).

⁵²เรื่องนี้อาจจะสังเกตได้จากทั้ง เสียงของประธานบริษัทที่ไม่อาจจะค้าขายกับจีนได้ เพราะหลักการของโจว เอินไหลว่ามีความปวดร้าวมาก เป็นต้นว่า นายนางาโน ชิเงโอะ ประธานบริษัทเหล็กกล้านิปปอน ซึ่งมีส่วนพัวพันอย่างแน่นแฟ้นอยู่กับโครงการไปฮางของ เกาหลีใต้ ได้พูดว่า "เราทำธุรกิจทุก ๆ แห่งไม่ว่าจะเป็นไต้หวัน จีนหรือที่อื่นใดก็ตาม การ เลือกปฏิบัติ เป็นเรื่องของฝ่ายอื่น" ใน Yamamura, op. cit., p. 78. หรือ ฟุจิโน ฟุจิโร ประธาน บริษัทมิทซึบิชิกล่าวว่า "คนจีนให้คุณค่าแก่ความซื่อสัตย์ เป็นไปได้ทีเดียวว่าการที่จะรับรอง หลักการ 4 ประการเดี่ยวนี แล้วจะตั้งไต้หวันกับเกาหลีใต้ คงจะทำให้คนจีนเห็นเราไร้เวลา และเชื่อถือไม่ได้" ใน Awata Fusuo, "Mitsubishi Trading Company: Star Performer Comes from Behind," Asahi Journal (July 1971), p. 41-6.

ได้ยอมรับว่าญี่ปุ่นจะไม่สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน คราวใดที่ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้วันนี้ได้

การฟื้นฟูสัมพันธภาพทางการทูต

จากการค้นคว้าข้อมูลทั้งทางด้านญี่ปุ่นและจีนได้พบว่า การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างญี่ปุ่นกับจีน น่าจะมาจากแรงผลักดันทั้งภายนอกและภายในประเทศ โดยเฉพาะถ้าพิจารณาจากด้านญี่ปุ่นเป็นหลัก เราจะพบว่าปัจจัยหลายปัจจัยที่ทำให้สถานการณ์ในปี พ.ศ. 2515 เหมาะแก่การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน ซึ่งมีดังนี้

1. ปัจจัยเอื้ออำนวยภายนอก ในหัวข้อนี้จะมุ่งศึกษาในประเด็นแรงผลักดันภายนอกญี่ปุ่น โดยจะพิจารณาตัวแปรหรือปัจจัยหลัก 4 ตัว คือ สภาพการณ์การเมืองระหว่างประเทศ เศรษฐกิจระหว่างประเทศ บทบาทและท่าทีของประเทศมหาอำนาจ และการเคลื่อนไหวในองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งมีรายละเอียดอย่างสังเขปดังนี้

ก. สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศ จีนและสหภาพโซเวียตเกิดความขัดแย้งกันอย่างเปิดเผยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 และได้ทวีความรุนแรงขึ้นถึงขนาดปะทะกันด้วยกำลังทหารที่บริเวณแม่น้ำอัสซูรี ในเดือนมีนาคม 2512 ทำให้จีนเห็นว่าสหภาพโซเวียตเป็นศัตรูสำคัญของตน และทำให้จีนตระหนักถึงภัยอันตรายที่จะต้องเผชิญหน้าทางด้านการทหารกับมหาอำนาจทั้งสอง คือ สหภาพโซเวียตและสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม จีนเห็นว่าการแก้ปัญหาเรื่องกรณีพิพาทกับสหภาพโซเวียตนั้นไม่อาจจะเป็นไปได้ในเวลาอันสั้น เพราะสหภาพโซเวียตมีท่าทีที่จะคุกคามจีนตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากการที่สหภาพโซเวียตพยายามเสริมสร้างกำลังทหารตามบริเวณชายแดนที่ติดต่อกับจีนอยู่เรื่อย ๆ⁵³ และพยายามจะปิดล้อมจีนโดยการแผ่อิทธิพลในอัฟกานิสถาน ลาว เวียดนามเหนือ⁵⁴ ซึ่งมีแต่จะก่อให้เกิดความตึงเครียดระหว่าง

⁵³ เมื่อเดือนพฤษภาคม 2521 สหภาพโซเวียตมีกองทหารมากกว่า 40 กองพลประจำเรียงรายอยู่ตามพรมแดนจีน-สหภาพโซเวียต ไบรคอ่าน จูลซีฟ ชินวรโรโณ, "การเมืองภายในกับนโยบายต่างประเทศของจีน," รัฐศาสตร์สาร 1 (มีนาคม 2522), หน้า 135.

⁵⁴ ต่อมารวมถึงเวียดนามใต้และกัมพูชาด้วย

ประเทศ เรื่องนี้ตรงกันข้ามกับสหรัฐอเมริกาที่กำลังมีท่าทีที่จะเป็นมิตรกับจีน โดยได้พยายามลดกำลังทหารออกจากประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่อย ๆ อีกทั้งผู้นำจีนคนสำคัญ เช่น นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล มีความคิดว่า จีนควรดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เน้นวิธีการทูตเพื่อตอบโต้การคุกคามของสหภาพโซเวียต จีนจึงได้เริ่มเจรจาเพื่อปรับความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกา และผูกมิตรกับประเทศโลกเสรี อย่างเช่น ญี่ปุ่นกับยุโรปตะวันตก เพื่อขัดขวางการขยายอิทธิพลของสหภาพโซเวียต อันเป็นมาตรการที่สำคัญประการหนึ่งในนโยบายต่างประเทศของจีน ดังนั้น จีนจึงมีนโยบายหันมาสร้างแนวร่วมกับสหรัฐอเมริกาในเวลาต่อมา ทั้งนี้คงเป็นไปเพื่อผลประโยชน์เกี่ยวกับอธิปไตยและความมั่นคงของจีนเองด้วย หลังจากนั้น การโฆษณาโจมตีญี่ปุ่นในหน้าหนังสือพิมพ์จีนก็ค่อย ๆ ลดน้อยลง ตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2514⁵⁵ แสดงว่าท่าทีของจีนที่เป็นปฏิปักษ์กับญี่ปุ่น เริ่มเปลี่ยนแปลงไป

ข. สถานการณ์เศรษฐกิจระหว่างประเทศ เป็นที่ทราบกันดีในวงการธุรกิจโลกว่า ญี่ปุ่นผูกพันอย่างแน่นแฟ้นต่อเงินดอลลาร์ และในแง่การลงทุนที่ต่างฝ่ายต่างลงในระบบเศรษฐกิจของอีกฝ่ายหนึ่งนั้น ไม่มีประเทศใดอาจเทียบได้⁵⁶ นั่นหมายความว่า ถ้าเศรษฐกิจของประเทศหนึ่งประเทศใดเกิดภาวะตกต่ำลงไป ก็สามารถสะท้อนถึงเศรษฐกิจของอีกฝ่ายหนึ่งได้ ในปี พ.ศ. 2514 สหรัฐอเมริกาไม่เพียงแต่ประสบภาวะเศรษฐกิจเสื่อมโทรมเท่านั้น ยังขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่นมากกว่า 2,000 ล้านดอลลาร์⁵⁷ เมื่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกาอยู่ในขั้นนำวิกฤต รัฐบาลอเมริกาได้ค่อย ๆ ออกมาตรการมาจัดการกับญี่ปุ่นทีละขั้น ดังนี้

⁵⁵ Shinkichi Eto, "Japan and China: A New Stage," Problems of Communism 11 (November - December 1972), p. 40.

⁵⁶ Survey of Current Business (October 1971), p. 28, 38.

⁵⁷ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง คอนเนลลีในขณะนั้นประมาณว่า สหรัฐอเมริกาจะขาดดุลการค้ากับญี่ปุ่นถึง 3,000 ล้านดอลลาร์ ในปี พ.ศ. 2515 โปรดอ่าน The Times (January 10, 1972).

- 1) จำกัดสินค้าเข้าของญี่ปุ่นไปสู่สหรัฐอเมริกา
- 2) เพิ่มสินค้าเข้าของสหรัฐอเมริกาไปสู่ญี่ปุ่น
- 3) ให้สินเชื่พิเศษแก่ผู้ผลิตภายในประเทศ
- 4) ให้ส่วนลดภาษีแก่สินค้าที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ
- 5) ตั้งกำแพงภาษีสำหรับสินค้าญี่ปุ่น
- 6) กำหนดโควตาสินค้าญี่ปุ่น
- 7) ชูจะใช้กฎหมายว่าด้วยการค้ากับศัตรู เพื่อจำกัดสินค้าญี่ปุ่นออกไป⁵⁶
- 8) เก็บภาษีเสริมสินค้าขาเข้าร้อยละ 10
- 9) บีบให้ญี่ปุ่นเพิ่มค่าเงินเยน
- 10) บีบให้ญี่ปุ่นซื้อตั๋วเงินของกระทรวงการคลังสหรัฐอเมริกา⁵⁷

มาตรการทั้ง 10 นี้มีผลสิ้นสะเทือนธุรกิจของชาวญี่ปุ่นเป็นอย่างมาก ยิ่งกว่านั้น ญี่ปุ่นยังประสบกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่ไม่แน่นอนอีก 4 เรื่อง ดังนี้

เรื่องแรก ในสมุดปกขาวว่าด้วยทรัพยากรของกระทรวงอุตสาหกรรมและการค้าระหว่างประเทศ เดือนตุลาคม 2514 ญี่ปุ่นยังต้องการดำเนินการอย่างรวดเร็วเพื่อพยายามควบคุมแหล่งวัตถุดิบให้มากขึ้น ในทางทฤษฎี ญี่ปุ่นมีทางทำได้ 3 ทาง คือ 1) การตกลงโดยตรงกับบรรดาประเทศผู้ผลิตในโลกที่สาม 2) การตกลงขนาดใหญ่กับสหภาพโซเวียต และ 3) การตกลงกับสหรัฐอเมริกาแบบคก เป็นเบี้ยล่าง⁶⁰ อาจจะกล่าวได้ว่าแหล่งวัตถุดิบส่วนใหญ่อยู่ในมือของคู่แข่งของญี่ปุ่น คือ สหรัฐอเมริกา ดังนั้น ญี่ปุ่นยังคงต้องเป็นเบี้ยล่างสหรัฐอเมริกาอยู่ต่อไปอีก

เรื่องที่สอง ในขณะที่การพัฒนาอุตสาหกรรมยิ่งทันสมัยขึ้น ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยวิทยาการที่ก้าวหน้า ทำให้ญี่ปุ่นตกอยู่ในฐานะการสำรองที่อ่อนแอและจำต้องยอมรับการลงทุน

⁵⁸โปรดอ่านรายละเอียดใน The Times (September 28, 1971), and International Herald Tribune (October 6, 1971).

⁵⁹The Times (March 9, 1972).

⁶⁰"Japan's Role in the Economic Development of Siberia," Japan Quarterly 15(April - June 1986), p. 153-4.

และเป็นหุ้นส่วนโดยตรงกับสหรัฐอเมริกาและประเทศที่พัฒนาแล้วอื่น ๆ มากกว่าที่จะใช้วิธีอนุญาตและให้เช่าสิทธิ นโยบายของญี่ปุ่นกำลัง เปลี่ยนไปจากวิธีการแข่งขันไปสู่ความร่วมมือทางอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีมากขึ้น⁶¹ แสดงว่าภาคกิจการอุตสาหกรรมสมัยใหม่ บางด้าน ญี่ปุ่นยังอยู่ในขั้นพัฒนาเท่านั้น เป็นต้นว่าคอมพิวเตอร์หรือ เทคโนโลยีการขุดเจาะน้ำมัน

เรื่องที่สาม ในวันที่ 15 พฤษภาคม 2513 รัฐบาลญี่ปุ่นได้จัดตั้งระบบประกันภัยสำหรับการลงทุนในต่างประเทศ โดยจะชดเชยได้ถึงร้อยละ 90 ของการสูญเสียอันเนื่องมาจากข้อยุ่งยากทางการเมือง⁶² แต่ญี่ปุ่นตระหนักว่าตนไม่อาจทำไปได้โดยลำพัง จึงหนุนให้องค์การสหประชาชาติร่วมมือกับญี่ปุ่นจัดการประชุม เรื่อง การลงทุนของบรรดาประเทศนายทุนในประเทศกำลังพัฒนา แต่ภายหลังจากการประชุม สหรัฐอเมริกาได้พยายามเข้ามาจัดตั้งองค์การเพื่อประกันการลงทุนทั่วโลก และเพื่อควบคุมการลงทุนในต่างประเทศ การที่สหรัฐอเมริกากระทำเช่นนี้ เท่ากับญี่ปุ่นจำต้องร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในการจัดตั้งองค์การใหม่นี้ แสดงว่าญี่ปุ่นยังคงต้องพึ่งพาสหรัฐอเมริกาอีกต่อไป⁶³ และจำเป็นต้องร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในการลงทุนระหว่างประเทศให้มากยิ่งขึ้น เพื่อป้องกันมิให้สหรัฐอเมริกา หรือประเทศคอมมิวนิสต์ใด ๆ รวมทั้งประเทศมหาอำนาจอื่น ๆ ยึดบังคับกับบริษัทของญี่ปุ่นในทางใดทางหนึ่งจนกระทั่งบริษัทเหล่านั้นดำเนินการต่อไปไม่ได้ เนื่องจากสหรัฐอเมริกามีศักยภาพทางเศรษฐกิจสูงกว่าญี่ปุ่นในขณะนั้น⁶⁴

⁶¹ Stephen Hymer, "The United States, Multinational Corporation and Japanese Competition in the Pacific," p. 7. cited in Halliday and McCormack, *op. cit.*, footnote 11 of chapter 7.

⁶² Japan Economic Journal No. 476 (February 1971), p. 10.

⁶³ The Times (September 30, 1971).

⁶⁴ การที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้มีการจัดตั้งระบบประกันภัยสำหรับการลงทุนในต่างประเทศนี้ นายแม็ค นามารา ประธานธนาคารโลก มีทัศนคติไม่เห็นด้วย สืบเนื่องจากกรกล่าวปาฐกถา โดยขู่ว่าจะให้ธนาคารโลกเข้ามาแทรกแซงประเทศนายทุนหนักมือยิ่งขึ้น เพื่อป้องกันมิให้ประเทศนายทุนขูดรีดผลกำไรมากจนเกินไป

เรื่องสุดท้าย ความไม่แน่นอนของเงินดอลลาร์ ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องการกำหนดให้เงินเยนเป็นเงินตราระหว่างประเทศ และได้มีการก่อตั้งสหภาพชำระบัญชีเงินเยนในวันที่ 14 มกราคม 2515 แผนการนี้กำหนดให้บรรดาประเทศในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ที่มีส่วนร่วมทำธุรกิจกับโตเกียวให้ทำสัญญาเป็นเงินเยนมากกว่าเงินดอลลาร์ เพื่อแลกกับการที่ญี่ปุ่นให้สินเชื่อที่ผ่อนผันที่สุดกับประเทศเหล่านี้ แผนการนี้ได้รับการต่อต้านทั้งจากภายนอก⁶⁴ และจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในขณะนั้น ซึ่งไม่เห็นด้วยกับการเพิ่มบทบาทอย่างรวดเร็วของเงินเยน เพราะเงินเยนมีแนวโน้มจะค่อย ๆ เขยิบฐานะไปเป็นเงินตราระหว่างประเทศในที่สุด และเมื่อถึงตอนนั้นก็มีความเป็นห่วงว่าจะเหมือนกับอังกฤษที่พบกับปัญหาเงินปอนด์ตกต่ำ⁶⁵

ด้วยการบีบรัดและความไม่แน่นอนในสถานการณ์เศรษฐกิจระหว่างประเทศ ทำให้ญี่ปุ่นไม่มีความแน่ใจในสหรัฐอเมริกา และเริ่มคิดที่จะเป็นอิสระในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของตนเอง

ค. บทบาทและท่าทีของประเทศมหาอำนาจ แต่เดิมนั้น อังกฤษรับรองรัฐบาลจีน ในขณะที่สหรัฐอเมริการับรองรัฐบาลไต้หวัน สหรัฐอเมริกาจึงมีท่าทีที่ไม่เป็นมิตรกับจีนมาตลอด และการที่สหรัฐอเมริกาก็ักกันจีนทั้งสองฝ่ายออกไปจากการประชุมสันติภาพที่นครซานฟรานซิสโก จึงเท่ากับเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นเลือกคู่สัญญาได้ในภายหลัง แต่เป็นการเลือกคู่สัญญาที่ไม่ค่อย เสรีนัก เมื่อเกิดสงครามเกาหลี ภูมิสถาของสหรัฐอเมริกาก็เอากการเลือกคู่ของญี่ปุ่น เป็นเงื่อนไขสำคัญในการให้สัตยาบันสนธิสัญญาสันติภาพ ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นในขณะนั้นต้องเลือกทำสัญญาสันติภาพกับไต้หวัน เป็นเอกเทศ บทบาทและท่าทีของญี่ปุ่นจะเป็นอื่นไปไม่ได้ นอกจากร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา เมื่อฝรั่งเศสได้ให้การรับรองรัฐบาลจีน เมื่อ พ.ศ. 2507 โดยรัฐบาลของ เดอ โกลด์⁶⁶ ญี่ปุ่นได้แสดงท่าทีว่าจะรับรองรัฐบาลจีนเหมือนกัน โดยมีเงื่อนไขว่า จีนจะต้องเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติก่อน ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่รัฐมนตรีต่างประเทศ

⁶⁴ International Herald Tribune, (February 29, 1972), and The Times, (March 9, 1972).

⁶⁵ Guardian, (January 6, 1972).

⁶⁶ Kajima, Modern Japan's Foreign Policy (p. 37).

โออิราในสมัยรัฐบาลอิคะเคได้ประกาศไว้ในสภากลาง แต่เงื่อนไขอันแท้จริงอยู่ที่ระบบการ
รักษาความมั่นคงร่วมกันระหว่างญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกาต่างหาก ที่ทำให้ญี่ปุ่นไม่อาจจะทำอะไร
ได้อย่างอิสระ ต่อมาในเดือนกรกฎาคม 2514 นายเฮนรี คิสซิงเจอร์ ตัวแทนของ
ประธานาธิบดีนิกสันได้เดินทางอย่างลับ ๆ ไปเจรจากับจีน โดยไม่แจ้งให้ญี่ปุ่นทราบล่วงหน้า
จนกระทั่งสหรัฐอเมริกาได้ประกาศอย่างเป็นทางการว่า ประธานาธิบดีนิกสันจะ เดินทางไป
เยือนจีนในเดือนกุมภาพันธ์ 2515 การกระทำเช่นนี้เท่ากับว่าสหรัฐอเมริกาได้ทำผิดข้อตกลง
ที่เคยตกลงกับญี่ปุ่นตามแถลงการณ์นิกสัน-ซาโตะ เมื่อปี พ.ศ. 2512 ว่า ถ้าสหรัฐอเมริกา
จะเปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับจีน หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ออกอย่างไร ควรปรึกษากับญี่ปุ่นก่อน จาก
เหตุการณ์นี้ทำให้ญี่ปุ่นงุนงงมาก⁶⁸ และถือเป็นโอกาสอันดีที่จะได้ดำเนินนโยบายต่างประเทศ
ที่เป็นอิสระจากสหรัฐอเมริกามากขึ้น⁶⁹ โดยเฉพาะญี่ปุ่นไม่ต้องคำนึงถึงความเข้าใจระหว่าง
สหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น เกี่ยวกับปัญหาจีนอีกต่อไป และไม่ต้องกังวลว่าการ เปิดความสัมพันธ์ทาง
การทูตกับจีนจะกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกาหรือไม่ และไม่มี
ความจำเป็นใด ๆ ที่ญี่ปุ่นจะต้องปรึกษาทหารือกับสหรัฐอเมริกาในขั้นตอนของการดำเนินนโยบาย
ต่อจีน

ง. บทบาทขององค์การระหว่างประเทศ ในการพิจารณาถึงบทบาทของ
องค์การระหว่างประเทศ จะวิเคราะห์เฉพาะองค์การสหประชาชาติ ซึ่งอาจจะถือว่าเป็น

⁶⁷อ่านแถลงการณ์ฉบับนี้ได้จาก เสน่ห์ จามริก (แปล), จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นปัจจุบัน:
ระบอบวงใหญ่ลัทธิมหาเอเชียนรพาท (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2518), หน้า 3.

⁶⁸Fukui, op. cit., pp. 165-67.

⁶⁹พิจารณาได้จากการที่ญี่ปุ่นเคลื่อนไหวในเรื่องสนธิสัญญาสันติภาพกับสหภาพโซเวียต
ญี่ปุ่นรับรองบังคลาเทศ แต่สหรัฐอเมริกาไม่รับรอง ญี่ปุ่นส่งคณะผู้แทนรัฐบาลไปฮานอย ญี่ปุ่น
ให้การรับรองมองโกเลีย อนุญาตให้คณะผู้แทนรัฐสภาไปเยือนเกาหลีเหนือ โปรดดู Japan
Economic Journal No. 478(February 1972), 2; Far Eastern Economic
Review No. 5(1972), and Japan Economic Journal No. 478, p. 12.

องค์การระหว่างประเทศที่สำคัญที่สุดในโลก ในปี พ.ศ. 2508 ได้มีการนำญัตติเรื่องจีนเข้าสู่ที่ประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติ ซึ่งทำให้จีนได้รับคะแนนนิยมอย่างมากและมีแนวโน้มว่าในอนาคตจีนจะเข้ามาเป็นสมาชิกของสหประชาชาติแทนไต้หวัน⁷⁰ และในที่สุดจีนก็ได้เข้ามาเป็นประเทศสมาชิกของสหประชาชาติเมื่อเดือนตุลาคม 2514 ด้วยคะแนนเสียงมากกว่า 2 ใน 3 ของประเทศสมาชิก ทำให้จีนกลายเป็นที่ยอมรับของนานาประเทศ และเข้ามามีบทบาททางการเมืองระหว่างประเทศอย่างจริงจังมากขึ้น ญี่ปุ่นจึงไม่อาจจะทนอยู่ในสภาพรับรองรัฐบาลไต้หวันอยู่ได้ และนโยบายของรัฐบาลซาโตะที่ให้อิสรภาพทำที่ก่อนหน้านี้ ก็ไม่เหมาะสมกับจังหวะเวลา เพราะในระยะเดือนสุดท้าย ก่อนที่นายซาโตะจะพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจีนได้ติดต่อทำความสนิทสนมกับกลุ่มบุคคลที่คาดว่าจะได้เป็นรัฐบาล เพื่อสืบต่อจากนายซาโตะ ทั้งนี้ เพื่อจะได้ปรับปรุงความสัมพันธ์อันดีต่อไป⁷¹ และเมื่อนายคาเงเออิ ทานากะ (Kakuei Tanaka) ได้เป็นนายกรัฐมนตรีต่อจากนายซาโตะ ในเดือนกรกฎาคม 2515 นั้น บรรยากาศของการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นได้เริ่มดีขึ้นอย่างมาก

2. ปัจจัยภายใน เฉพาะการศึกษานี้จะเน้นสถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจภายในประเทศญี่ปุ่น กลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง ผู้นำและสื่อมวลชน ซึ่งมีรายละเอียดอย่างสังเขปดังนี้

ก. สถานการณ์ทางการเมือง รัฐบาลซาโตะเข้ามาบริหารประเทศญี่ปุ่นเมื่อปี พ.ศ. 2507 ด้วยสถานการณ์ทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อสถานภาพของรัฐบาลอย่างมาก กล่าวคือ ความนิยมไต้หวันยังมีอยู่สูงมาก ไม่มีใครเคยคาดคิดว่าสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในเวลาเพียง 7 ปีเท่านั้น ซึ่งยังความสิ้นสะเทือนต่อรัฐบาลของนายซาโตะอย่างมาก แม้กระทั่งเมื่อรัฐบาลซาโตะจะออกแถลงว่า จังหวะยังไม่เหมาะสมที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน และให้อิสรภาพทำที่ไปก่อนสักระยะหนึ่งก็ไม่อาจจะพลิกสถานการณ์การเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2507 ขึ้นมาได้สัก บรรยากาศทางการเมืองในญี่ปุ่นเมื่อ พ.ศ. 2514 เปลี่ยนไปอย่างมาก ทั้ง ๆ ที่ท่าทีของรัฐบาลซาโตะจะยังคงแข็งกร้าว

⁷⁰ Kajima, Modern Japan's Foreign Policy pp. 37-38.

⁷¹ Clough, op. cit., pp. 106-07.

อยู่ต่อปัญหานี้ก็ตาม เป็นที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่า แม้ว่ารัฐบาลชาโตะยินยอมถึงขนาดจะพยายามปรับปรุงความสัมพันธ์กับจีนให้ดีขึ้น รัฐบาลชาโตะก็ยังถูกบีบอย่างหนักจากความรู้สึกนิยมจีนที่ทวีขึ้นอย่างมาก⁷² จะเห็นได้จากสมาชิกสภาทั้งหมดของสภาสูงและสภาล่าง 743 คน มีกลุ่มที่นิยมจีนถึง 379 คน⁷³ และเมื่อประธานาธิบดีนิคสันเดินทางไปเยือนจีนเมื่อปี พ.ศ. 2515 สถานการณ์ทางการเมืองภายในของญี่ปุ่นได้บีบให้รัฐบาลชาโตะไม่อาจรักษาเสถียรภาพของรัฐบาลได้ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลเพื่อผ่อนคลายวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ในขณะนั้น

ข. พรรคการเมือง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 สมาชิกพรรคเสรีประชาธิปไตยบางคนได้พยายามดำเนินงานเพื่อความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นกับจีน เช่น มัตสุมุระ เกนโซ อุตสึโนมียา ไคคุมะ และทากาซากิ แต่บุคคลเหล่านี้โดยเฉพาะนายมัตสุมุระได้ล่วงลับไปก่อนปี พ.ศ. 2514 ผู้ที่มาแทนบุคคลกลุ่มนี้ คือ ฟุจิยามา ไอชิโร กลุ่มฟุจิยามาเป็นกลุ่มหนึ่ง (faction) ในพรรคเสรีประชาธิปไตยที่มี ส.ส.สังกัดอยู่ในกลุ่ม 28 คน⁷⁴ และเป็นกลุ่มที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างญี่ปุ่นกับจีน โดยฟุจิยามาได้ก่อตั้งกลุ่มสันนิบาตสมาชิกรัฐสภา ด้วยการสนับสนุนของสมาชิกรัฐสภาจำนวนมากกว่าครึ่งในทั้งสองสภา เพื่อสนับสนุนการสร้างสัมพันธภาพขึ้นปกติกับจีน ในปี พ.ศ. 2514 มีสมาชิกสภาพรรคเสรีประชาธิปไตย จำนวน 95 คน รวมทั้งบางคนจากกลุ่มของชาโตะให้การสนับสนุนสันนิบาตนี้ กำลังสนับสนุนนี้มีผู้คำนวณว่าจะมากกว่านี้⁷⁵ ต่อมารัฐบาลจีนตอบสนองการตั้งสันนิบาตของฟุจิยามาด้วยการเชิญเขาไปเยือนปักกิ่งในคอนตันปี พ.ศ. 2514

⁷² Far Eastern Economic Review No. 3, 1971.

⁷³ Koji Nakamura, "Sato's Sinking Feeling," Far Eastern Economic Review No. 11, 1971.

⁷⁴ เป็น ส.ส.สภาสูง 17 คน และ ส.ส.สภาล่าง 11 คน โปรดอ่าน Haruhiro Fukui, Party in Power: The Japanese Liberal-Democrat and Policy-Making (Canberra: Australian National University Press, 1970), pp. 110-123.

⁷⁵ Far Eastern Economic Review No. 4, 1971, p. 4, and Fukui, p. 257.

มีการวิเคราะห์กันว่า ฟูจิยามาสามารถตั้งสันนิบาตของตนขึ้นมาได้ เพราะ ใช้จ่ายสองอย่างด้วยกัน คือ ได้รับเงินสนับสนุนอย่างมากจากวงการธุรกิจในย่านโอซากา และ ได้รับการสนับสนุนจากสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ พรรคคอมมิวนิสต์ แห่งญี่ปุ่น (Nihon Kyosanto) ก็สนับสนุนให้การรับรองและมีความสัมพันธ์อันดีกับจีน ส่วน พรรคสังคมนิยมแห่งญี่ปุ่น (Nihon Shakaito) ได้พยายามอย่างแข็งขัน เพื่อกระตุ้นให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นกระเดื่องมากขึ้น โดยหัวหน้าพรรค คือ นาริตะ ได้เดินทางไปเยือนจีนอย่างฉันทมิตรเมื่อปลายปี พ.ศ. 2513 สุดท้ายพรรคโคเม (Komeito)⁷⁶ ยังให้ความสนับสนุนแก่การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างญี่ปุ่นกับจีน

ค. สถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ภายในญี่ปุ่น สถานการณ์ทางเศรษฐกิจกำลัง เข้าที่ค้ำชัน 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่งเกิดความขัดแย้งระหว่างนายทุนสหรัฐอเมริกา กับนายทุนญี่ปุ่น และอีกด้านหนึ่งมีการพยายามหลีกเลี่ยงอนาคตอันริบหรี่ของการผลิตที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่ตลาด หดตัวลง ทั้งในญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นตลาดการค้าที่ใหญ่ที่สุดของญี่ปุ่น นักธุรกิจญี่ปุ่น พยายามคิดหาหนทางแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่อย่างขมขื่น เข้มข้นและพอเห็นทางออกอยู่หลายทาง และจีนหรือตลาดการค้าของจีน เป็นทางออกหนึ่งซึ่งมีการตั้งความหวังไว้สูงมากในขณะนั้น

เพื่อให้การพิจารณาสถานการณ์ทางเศรษฐกิจภายในญี่ปุ่นรัดกุมยิ่งขึ้น จะได้ทำ ตัวอย่างวิสาหกิจ 4 อย่าง ในภาคอุตสาหกรรมญี่ปุ่นขึ้นมา เทียบสถานการณ์ทางเศรษฐกิจว่า ทำไมมีการตั้งความหวังไว้กับตลาดการค้าของจีนอย่างมาก

วิสาหกิจแรก คือ เคมีภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ใยเคมีของญี่ปุ่นมากกว่าร้อยละ 60 ถูกส่งไปประเทศจีนในขณะนั้น และมีการคาดหมายว่าในปี พ.ศ. 2514 จะมีการส่งเคมีภัณฑ์ ไปจำหน่ายให้กับจีนถึง 6 ล้านตัน แต่การเจรจาซื้อขายที่ยืดเยื้อกับจีนในต้นปี พ.ศ. 2514

⁷⁶ พรรคนี้เป็นองค์การทางการเมืองของสมาคมศาสนา โซกา จักไก (Soka Gakkai) เป็นพรรคการเมืองที่ได้รับความนิยมอยู่ในอันดับที่สาม โปรดอ่าน Robert E. Ward, Japan's Political System (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1967), pp. 72-3.

ทำให้วงการเคมีภัณฑ์ของญี่ปุ่นวิตกกังวลมาก⁷⁷

วิสาหกิจที่สอง คือ สิ่งทออุตสาหกรรมสิ่งทอ เป็นอุตสาหกรรมที่ทรงอิทธิพลอย่างยิ่งในทางเศรษฐกิจและทางการเมืองของญี่ปุ่น เมื่อต้องประสบกับชะตากรรมจากการที่รัฐบาลนิกสันทำข้อตกลงจำกัดจำนวนผ้าที่ญี่ปุ่นจะส่งเข้าไปในสหรัฐอเมริกาเป็นเวลา 3 ปี⁷⁸ ทำให้รัฐบาลซาโตะจำต้องปล่อยให้คนงานประมาณ 300,000 คน ต้องออกจากงาน⁷⁹ ทำให้ประธานคนใหม่ของสมาคมสิ่งทอญี่ปุ่นได้วางแผนที่จะเปิดสัมพันธ์ภาพทางด้านสิ่งทอกับจีนในระยะยาว โดยยอมที่จะประสพความยุ่งยากในการถอนตัวออกจากไต้หวันและเกาหลีได้ตามหลักการค่า 4 ประการของโจวเอินไหล

วิสาหกิจที่สาม คือ เหล็กกล้า การสมัครใจจำกัดการส่งเหล็กกล้าไปยังตลาดสหรัฐอเมริกา เหลือมีละ 5.75 ล้านตัน⁸⁰ ในปี พ.ศ. 2514 ทำให้ต้องมีการประเมินปัญหาอันใหม่อย่างรีบด่วน และแม้ว่าตลาดจีนจะรับอุตสาหกรรมเหล็กกล้าเพียงร้อยละ 10 ของที่ผลิตขึ้น ญี่ปุ่นก็ส่งสินค้าเหล็กกล้าไปขายจีนถึงประมาณ 2 ล้านตันต่อปี ทำให้จีนเป็นตลาดการค้าเหล็กกล้าแห่งที่สองรองจากสหรัฐอเมริกา ในปลายปี พ.ศ. 2514 นางาโน ชิเงโอะ ประธานบริษัทเหล็กกล้านิปโปน ซึ่งเป็นผู้ผลิตเหล็กกล้าที่ใหญ่ที่สุดในโลกได้เดินทางไป

⁷⁷Awata Fusao, "Industry under Pressure from Moyes toward China," Asahi Journal (August 1971), pp. 37-42.

⁷⁸มาตรการคุ้มครองผ้าภายในสหรัฐอเมริกาเกิดขึ้นเนื่องจากประธานาธิบดีนิกสันต้องการตอบแทนวุฒิสมาชิกสตรอม เทอร์มอนด์ และกลุ่มผู้ผลิตผ้า ซึ่งสนับสนุนเขาอยู่ในรัฐคอนดี ในขณะที่เดียวกันเป็นการตัดกำลังของคู่แข่งชั้น คือ วอลเลซ และ วิลเบอร์ มิลล์ด้วย

⁷⁹รัฐบาลซาโตะได้จัดสรรเงินช่วยเหลือให้แก่อุตสาหกรรมสิ่งทอ เป็นจำนวน 75,100 ล้านเยน และให้อีก 127,800 ล้านเยน ในเวลาต่อมา โปรดดู Jon Halliday, "Washington VS. Tokyo," New Left Review No. 67, 1971.

⁸⁰Sunday Times (September 12, 1971).

เจรจากับโจวเอินไหล และตอบรับหลักการ 4 ประการของโจวเอินไหลด้วย⁸¹

วิสาหกิจสุดท้าย คือ รถยนต์ นักธุรกิจรถยนต์ของญี่ปุ่นได้นำแผน 5 ปีของจีนมาพิจารณาแล้วพบว่า ในเวลา 4 ปีที่ผ่านมาในแผน 5 ปี ได้มีการสั่งซื้อรถยนต์ไม่มากนัก จึงคาดกันว่าจะมีการสั่งซื้อมากยิ่งขึ้นในฤดูใบไม้ร่วง ปี พ.ศ. 2515⁸² และที่งานแสดงสินค้าที่เมืองกวางตุ้งในฤดูใบไม้ผลิ ปี พ.ศ. 2514 ปรากฏว่าบริษัทผลิตเครื่องยนต์ของญี่ปุ่น เป็นต้นว่า บริษัทดีเซลนิสสัน บริษัทฮิโน และโตโยต้า ต่างได้รับใบสั่งซื้อรถยนต์บรรทุกจำนวนหนึ่งตามที่คาดไว้ สาเหตุที่บริษัทเหล่านี้ต่างยอมรับหลักการ 4 ประการของโจวเอินไหล แล้วกำลังถอนตัวออกจากเกาหลีใต้ ก็เพราะบริษัทรถยนต์ของสหรัฐอเมริกา กำลังมุ่งขยายเข้าไปในตลาดรถยนต์จีนอยู่ในขณะนั้น ฉะนั้น ความล่าช้าของฝ่ายญี่ปุ่นอาจทำให้พลาดโอกาสได้มาก

การที่บริษัทของญี่ปุ่น เข้าร่วมแสดงสินค้าที่เมืองกวางตุ้งถึง 1,457 บริษัท คงจะยืนยันได้อย่างมากกว่า นักธุรกิจญี่ปุ่นให้ความสนใจต่อจีน เพียงใด ประกอบกับต้องแข่งขันกับนักธุรกิจชาติอื่น ๆ ทำให้นักธุรกิจญี่ปุ่นต้องใช้ความรวดเร็วยิ่งขึ้น และที่ลืมนกันไม่ได้ก็คือ แหล่งทรัพยากรสินแร่และถ่านหินของจีน เป็นแหล่งใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกและอยู่ใกล้กับญี่ปุ่นด้วย

ง. กลุ่มผลประโยชน์ ภายในประเทศญี่ปุ่นมีการพัฒนาผลประโยชน์ที่นำเสนอสนใจอย่างมาก โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2509 อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งการเปลี่ยนแปลงเมื่อมีการจัดตั้งสภานโยบายอุตสาหกรรม (Sanken) ขึ้นมา⁸³ เนื่องจากแต่เดิมมานั้น

⁸¹ Asahi Journal (August 1971), p. 99-100, and Far Eastern Economic Review No. 40, 1971, p. 21.

⁸² Fusuo, op. cit., pp. 37-40.

⁸³ Kimura Takeo, "Sanken: The Brilliant Group in Industry's G.H.Q.," Chuo Koron (July 1971), p. 166-96, Kato Hidetoshi, "Sanken: A Power Above Government," Shunkan Asahi (November 1969). แปลเป็นภาษาอังกฤษลงใน Japan Interpreter 7 (winter 1971), p. 36-42 หรือค้นคว้าได้ใน Pacific Imperialism Note Book (December 1971 - January 1972), pp. 11-16.

กลุ่มชาติซึ่งมีบริษัทมิชซูบิชิ เป็นหัวเรือใหญ่ ที่ได้ทุ่มการลงทุนในไต้หวันและ เกาหลีได้อย่างมาก รวมทั้งพยายามใช้อิทธิพลทั้งทางการเมืองและการเงินในทางที่เป็นประโยชน์กับจีน แต่เมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มชนเคนขึ้นมา กลุ่มมิชซูบิชิได้ถูกลดบทบาทลงไปมาก เพราะกลุ่มชนเคนตั้งขึ้นมา โดยมีเป้าหมายในการจัดการแข่งขันกัน ในทางการค้าและต้องการ เปลี่ยนอำนาจการกำหนดนโยบายอุตสาหกรรมจากรัฐบาลมาอยู่ในมือของฝ่ายธุรกิจเอกชน จนสามารถยกฐานะกลุ่มของตน มาใช้อิทธิพลต่อวงการรัฐบาลอย่างมาก กลุ่มชนเคนประกอบด้วยกลุ่มผลประโยชน์ที่สำคัญที่สุดในญี่ปุ่น 24 กลุ่ม ซึ่งรวมเอากลุ่มบริษัทอุตสาหกรรมหนักมิชซูบิชิและบริษัทการค้ามิชซูบิชิ เข้ามาด้วย ดังนั้น กลุ่มนี้จึงมีอำนาจยิ่งกว่ากลุ่มอื่นใดที่จะสนับสนุนหรือคัดค้านนโยบายของรัฐบาล⁸⁴

การที่กลุ่มผลประโยชน์ในญี่ปุ่นจะสนับสนุนจีนหรือไม่นั้น สามารถพิจารณาได้จากกลุ่มย่อย ๆ ในกลุ่มชนเคนว่ามีแนวโน้มเอียงไปทางใด แนวในการพิจารณาที่ชัดเจนมีว่า กลุ่มที่ต้องเสียประโยชน์เมื่อต้องทำตามหลักการค่า 4 ประการของโจว เอินไหลจะต่อต้านความสัมพันธ์ที่ญี่ปุ่นจะมีต่อจีน กลุ่มนี้คือกลุ่มในเครือมิชซูบิชิ ส่วนกลุ่มที่ได้ประโยชน์เมื่อทำตามหลักการค่า 4 ประการของโจว เอินไหลจะให้ความสนับสนุนการเปิดความสัมพันธ์ในชั้นปกติกับจีน กลุ่มนี้คือกลุ่มเหล็กกล้านิปปอน กลุ่มพลังงานไฟฟ้าโตเกียว กลุ่มธนาคารฟูจิ กลุ่มคันไซ และกลุ่มเคซีโคยูโค กลุ่มย่อยส่วนใหญ่ในกลุ่มชนเคนมีความเห็นว่าควรค้าขายกับจีน แล้วตัดไต้หวันกับเกาหลีใต้ออกไป เพราะจากการตั้งศูนย์วิจัยโครงสร้างการค้าของ เอเชียว เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2514 ภายใต้การอุปถัมภ์ของกลุ่มชนเคน โดยมีประธานบริษัทเหล็กกล้านิปปอน เป็นผู้อำนวยการ ย่อมแสดงให้เห็นว่ากลุ่มย่อยส่วนใหญ่ในกลุ่มชนเคนพยายามวิจยหาหลักฐานมาหักล้างความเชื่อของกลุ่มนิยมไต้หวัน-เกาหลีใต้ อย่างไรก็ตามในปลายปี พ.ศ. 2514 บุคคลสำคัญในวงการค้าญี่ปุ่น ต่างมีการเคลื่อนไหวอย่างมาก โดยเกรงว่าจะถูกทอดทิ้งให้อยู่ลำพังหลังจากพวกที่สมทบเข้าขบวนนิยมจีนซึ่ง เป็นไปอย่างรวดเร็วมาก

จ. สื่อมวลชนและมติมหาชน เมื่อต้นปี พ.ศ. 2514 ได้มีการจัดตั้งสภาแห่งชาติเพื่อการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและจีน โดยพรรคสังคมนิยมแห่งญี่ปุ่น

⁸⁴Kimura, *Loc. cit.*

และกลุ่มโซเฮียว⁸⁵ (Sohyo) สถานีได้จัดให้มีการชุมนุมใหญ่ ๆ หลายครั้ง และทำการรณรงค์อย่างกว้างขวาง เพื่อกระตุ้นคิมทาชุนในปัญหาจีน ซึ่งย่อมก่อให้เกิดผลสะท้อนอย่างมากต่อคิมทาชุนเพราะมีการบันทึกไว้ว่า สภาสหภาพแรงงานแห่งญี่ปุ่น (General Council of Trade Unions of Japan) หรือโซเฮียวนี้ ในเดือนมิถุนายน 2512 มีสมาชิกถึง 4,248,858 คน⁸⁶ และยังเป็นองค์การที่มีเงินมากอีกด้วย ประกอบกับอาวุธของโซเฮียวคือ การนัดหยุดงานและการเดินขบวน ทำให้โซเฮียวมีอิทธิพลต่อประชาชนญี่ปุ่นพอสมควร ดังจะเห็นได้จากการที่โซเฮียวจัดให้มีการเดินขบวนประท้วงการแก้ไขสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมระหว่างสหรัฐอเมริกากับญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2512 ซึ่งมีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก

ในกรณีของจีนนั้น ไม่ค่อยเป็นปัญหาสำหรับบรรดาปัญญาชนญี่ปุ่น เพราะปัญญาชนเหล่านี้รู้จักจีนดีพอ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา สหภาพโซเวียตได้เข้ายึดครองหมู่เกาะคูริล ซะคาลิน ฮาไบโม กุนาชิริ เอโดโรฟู และชิโกดัน ส่วนสหรัฐอเมริกาก็ยังมิฐานทัพอยู่ที่เกาะโอกินาวา แต่จีนไม่ได้ยึดถืออะไรของญี่ปุ่นไว้เลย⁸⁷ มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า "คงจะมีคนไม่น้อยในญี่ปุ่นที่มีความมั่นใจว่าจะไม่ถูกจีนรุกรานด้วยกำลัง และมองดูว่าภัยจากจีนนั้นยังอยู่ห่างไกล"⁸⁸ แต่กลับคิดว่าฐานทัพของสหรัฐอเมริกาในญี่ปุ่นจะเป็นเครื่องล่อแหลมต่อการโจมตีโดยอาวุธนิวเคลียร์ โดยเฉพาะได้มีการหยั้งเสียงนักศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2505 พบว่าร้อยละ 82 ของนักศึกษามหาวิทยาลัยโตเกียวคิดว่าญี่ปุ่นอาจยุ่งเกี่ยวกับสงคราม

⁸⁵Hans R. Berwald, "Japan: The Politics of Transition," Asian Survey (January 1965), p. 40-1.

⁸⁶กระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น, ญี่ปุ่นปัจจุบัน (กรุงเทพ: สำนักข่าวสารญี่ปุ่น, 2515), หน้า 82.

⁸⁷Nobutake Ike, "Japan," in Major Government of Asia (Ithaca: Cornell University Press, 1966), p. 256.

⁸⁸เขียน อีระวิทย์, ระบบการปกครองของญี่ปุ่น หน้า 99.

เพราะมีสนธิสัญญาร่วมทางทหารกับสหรัฐอเมริกา⁸⁹

เราจึงอาจกล่าวได้ว่า แต่เดิมนั้นปัญญาชนญี่ปุ่นส่วนใหญ่มีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจจีนในบางแง่⁹⁰ เมื่อถูกกระตุ้นจากสื่อมวลชนในระยะหลัง ๆ ทำให้ผลการสำรวจความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์อาซาฮี เมื่อเดือนมกราคม 2514 ปรากฏว่า จำนวนคนที่ให้ความสำคัญกับการสร้างสัมพันธอันดีกับจีนได้เพิ่มขึ้นกว่าเท่าตัวในระยะ 2 ปีที่ผ่านมา

ฉ. ผู้นำทางการเมือง ในบรรดาปัจจัยภายในทั้งหมด ผู้นำทางการเมืองระดับสูงของญี่ปุ่นน่าจะเป็นปัจจัยเดียวที่มีแนวโน้มหรือท่าทีต่อจีน เนื่องจากผู้นำเหล่านี้มีความผูกพันอยู่กับผู้นำทางการเมืองระดับสูงของสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นเป็นตำแหน่งที่สำคัญที่สุด และเป็นผู้นำทางการเมืองระดับสูงที่นำสนใจอย่างมาก เพราะความเชื่อหรือความคิดเห็นส่วนตัวของผู้นำระดับนี้จะมีผลสำคัญต่อการกำหนดนโยบายต่างประเทศเป็นอย่างมาก และถ้าศึกษาความเชื่อหรือความคิดเห็นของนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาจะพบว่ามีความนิยมสหรัฐอเมริกาอย่างมาก แม้กระทั่งประธานาธิบดีนิกสันเดินทางไปเยือนจีนเมื่อปี พ.ศ. 2515 นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นในขณะนั้นยังไม่ยอมเปลี่ยนความคิดเห็นของตัวเองง่าย ๆ จนต้องมีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในที่สุด

ในระหว่างปี พ.ศ. 2500 - 2503 คิชิ โนบูสุเกะ ซึ่งเป็นประธานพรรคเสรีประชาธิปไตยโดยคนที่สาม ได้เป็นนายกรัฐมนตรี คิชิ สังกัดอยู่ในกลุ่มขวาจัดที่สุด และมีความคิดว่าญี่ปุ่นจะขยายกำลังทหารป้องกันประเทศ ไม่รับรองจีน ต้องการปกป้องมิให้ไต้หวันและเกาหลีใต้เป็นคอมมิวนิสต์ และถ้าเป็นไปได้ ญี่ปุ่นจะมีอาวุธปรมาณูเพื่อป้องกันประเทศของตน⁹¹ นายกรัฐมนตรีคนต่อมา คือ อิเคดะ ฮายาโตะ เป็นนายกรัฐมนตรีอยู่

⁸⁹Sadoko Okta, "Japanese Attitude Toward China," Asian Survey 5(August 1965), p. 390.

⁹⁰Inoki Masamichi, "Japan Future in Southeast Asia," (Symposium Series II, The Center for Southeast Asian Studies, Kyoto University, 1966), pp. 196-174.

⁹¹Miyasaka Masayuki, Seifu Jiminto Zaikai (Government, the Liberal Democrat Party and the Business World) (Tokyo: Sanichi Shobo, 1972), pp. 93-95.

ระหว่าง พ.ศ. 2503 - 2507 มีนโยบายร่วมมือกับรัฐบาลสหรัฐอเมริกาอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะได้พยายามพัฒนาเศรษฐกิจแบบร่วมประสานกับสหรัฐอเมริกา นายกรัฐมนตรีคนต่อมา คือ ชาโคะ เอชาคุ เป็นนายกรัฐมนตรีผู้พำนักนานที่สุดในประวัติการเมืองการปกครองผู้พำนักตั้งแต่สมัยเมอิจิ คือ อยู่ในตำแหน่งเกือบ 8 ปี ชาโคะ มีความคิดว่า ให้สหรัฐอเมริกาคงฐานทัพไว้ในเอเชียอาคเนย์ เพื่อป้องกันญี่ปุ่นและเพื่อยุทธศาสตร์ต่อต้านคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และยังมีนโยบายร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนามอย่างเต็มที่⁹² ชาโคะ เคยประกาศว่า "ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-จีน จะไม่เปลี่ยนแปลง ทรายเท่าที่ข้าพเจ้าอยู่ในตำแหน่ง" นอกจากนี้ ชาโคะ ยังสนับสนุนความพยายามของพี่ชาย คือ นายคิชิ (อดีตนายกรัฐมนตรี) และนายฮัตสึชิ กาชูโอะ ในการตั้งกลุ่มวีง เตินของฝ่ายนิยมไต้หวันและฝ่ายนิยมเกาหลีใต้

ปัจจัยทั้งภายนอกและภายในที่กล่าวมา มีส่วนบีบบุคคลที่จะมาดำรงตำแหน่งแทน ชาโคะว่า จำต้องจัดการ เปลี่ยนแปลงแก้ไขนโยบายเกี่ยวกับจีนอย่างเต็มที่ เมื่อชาโคะถูกบีบจากหลายวงการและลาออกจากตำแหน่งหัวหน้าพรรค เสรีประชาธิปไตยและนายกรัฐมนตรี บุคคลที่น่าจะสืบตำแหน่งต่อไป คือ นายฟูคุตะ ทาเคโอะ แต่เนื่องจากนายฟูคุตะ เป็นคนไม่ทำตัวให้ยึดหยุ่นต่อจีนเหมือนนายทานากะ⁹³ ผลก็คือ ไม่สามารถเอาชนะนายทานากะได้ เมื่อทานากะ คาคุเออิ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนกรกฎาคม 2515 บรรยากาศของการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนเริ่มดีขึ้น เพราะนายทานากะ เป็นคนที่มีความคิดยึดหยุ่นกับฝ่ายจีนมาก ดังจะเห็นว่า นายทานากะ เดินทางไปเยือนจีนในเดือนกันยายน 2515 หลังจากเขาได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นได้เพียง 2 เดือนเท่านั้น เพราะถูกแรงกดดันอย่างหนัก นายทานากะ เดินทางไปเยือนจีนเป็นเวลา 5 วัน นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล ได้กล่าวต้อนรับ นายทานากะและคณะในนามของรัฐบาลจีน ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า

⁹² Ibid., p. 95.

⁹³ เมื่อนายฟูคุตะได้เป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2519 ความคิดเห็นที่ไม่ค่อยชอบจีนก็ได้ปรากฏออกมาอีก ดังจะเห็นว่าเขาไม่เต็มใจที่จะลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพกับจีน โดยมีเงื่อนไข "ต่อต้านลัทธิครองความเป็นเจ้า" อย่างยอมตามง่าย ๆ

"จีนกับญี่ปุ่นมีระบบสังคมต่างกัน แต่ก็ไม่ควร เป็นอุปสรรคของการอยู่ร่วมกัน อย่าง เสมอภาคและเป็นมิตรประเทศ การรื้อฟื้นสัมพันธภาพทางการทูตระหว่างจีนกับญี่ปุ่น และการสร้างความสัมพันธ์ฉันท์มิตรกับเพื่อนบ้าน ด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ จะ เป็นการ มุกเบิกอนาคตอันกว้างใหญ่ไพศาลระหว่างประชาชนของประเทศทั้งสอง"⁹⁴

ในการไปเยือนจีนของนายทานาคะครั้งนี้ ได้รับความสำเร็จอย่างมากในการ สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการกับจีน และออกแถลงการณ์ร่วมในวันที่ 29 กันยายน 2515 ซึ่งนับว่าเป็นการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน เป็นครั้งแรก นับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา จากแถลงการณ์ร่วมดังกล่าว ญี่ปุ่นต้องยอมรับ เงื่อนไข 3 ประการที่กำหนดไว้ในการปรับความสัมพันธ์ คือ⁹⁵

1. สาธารณรัฐประชาชนจีน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐ ประชาชนจีนเป็นรัฐบาลที่ชอบด้วยกฎหมายเพียงรัฐบาลเดียวเท่านั้น
2. ไต้หวันเป็นส่วนหนึ่งของสาธารณรัฐประชาชนจีน
3. สนธิสัญญาสันติภาพและมิตรภาพระหว่างญี่ปุ่นกับไต้หวันที่ทำไว้เมื่อปี พ.ศ. 2495 นั้นจะต้องถูกยกเลิกโดยสิ้นเชิง⁹⁶

สำหรับสาระสำคัญของแถลงการณ์ร่วม มีใจความสำคัญอยู่ที่การปรับความสัมพันธ์ ระหว่างกันให้เป็นปกติ การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่าง เร่งด่วน และการทำสนธิ สัญญาสันติภาพและมิตรภาพ ตลอดจนความตกลงทางการบริหารและทางเทคนิคอื่น ๆ นอกจากนั้นคำแถลงการณ์ร่วมจีน-ญี่ปุ่นยังเน้นอีกว่า "การสถาปนาความสัมพันธ์ฉันท์ปกติ ระหว่างประเทศทั้งสองมิได้มุ่งต่อต้านประเทศที่สาม และทั้งสองประเทศจะไม่แสวงหา

⁹⁴ วรณโว, "จีน-ญี่ปุ่น, แถลงการณ์ร่วมรับรองรัฐบาลจีนปักกิ่ง," กรุงเทพมหานคร, 12 (ตุลาคม 2515), หน้า 21.

⁹⁵ The London Times September 30, 1972, and Problems of Communism 21 (November - December 1972), p. 13.

ความเป็นใหญ่ในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก"⁹⁷

โดยสรุปแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับจีนในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2515 เป็นความสัมพันธ์ในระดับประชาชนต่อประชาชน และ เน้นหนักทางการค้าขายระหว่างบริษัท เอกชนของญี่ปุ่นกับทางการจีน ยังไม่มีการติดต่อสัมพันธ์ทางการทูตในระดับรัฐบาลแต่อย่างใด เนื่องจากเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศและเงื่อนไขภายในประเทศทั้งสองยังไม่เอื้ออำนวยให้มีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูต และ เมื่อมีการปรับปัจจัยทั้งภายนอกและภายในด้วยกาลเวลา ให้มีแนวโน้มที่สองประเทศนี้จะต้องหันหน้าเข้าหากันอย่างเป็นทางการและอย่างจริงจัง จึงได้เกิดมีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกันในปี พ.ศ. 2515

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹⁶ เมื่อญี่ปุ่นรับคำเนิการตามความต้องการของสาธารณรัฐประชาชนจีน จะมีผลให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างญี่ปุ่น-ไต้หวันสิ้นสุดลงทันที อย่างไรก็ตามก็ตีรัฐมนตรีต่างประเทศในขณะนั้นก็ประกาศว่าญี่ปุ่นยังปรารถนาที่จะมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการค้ากับไต้หวัน ปรคอ่าน "Japan is 79th nation to recognize Peking," Toronto Star (September 29, 1972).

⁹⁷ อ่านรายละเอียดได้ในภาคผนวก